

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Trouwen met een vreemdeling: afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk

Sterckx, L.

Publication date

2014

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Sterckx, L. (2014). *Trouwen met een vreemdeling: afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam]. AMB.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Wegen naar emancipatie

6.1 De steun van vrienden

De steun van vrienden is onontbeerlijk voor jongeren die willen losbreken uit de omgeving waarin ze opgroeien. Zonder die steun is het afstand nemen van ouders een eenzame onderneming, waarvan men om die reden ook eerder afziet. De verwachting is dat gemengd gehuwden, in de tijd dat ze hun 'vreemde' partner leerden kennen, bewogen in een omgeving die een etnisch gemengde liefdesrelatie mogelijk maakte: omdat er potentiële liefjes van andere herkomst waren en omdat er morele en emotionele steun voor te vinden was. Vriendengroepen spelen een niet te onderschatten rol in het losmaken van thuis en het vormen van een eigen identiteit en leefstijl (Naber 2004). Voor dit hoofdstuk vergeleek ik de vriendengroepen van endogame en exogame jongeren en ging ik na wat de reacties zijn van *peers* op de gemengde relatie.

In de eerste plaats vormen vriendengroepen en *peernetwerken* een huwelijksmarkt: in paragraaf 6.2 ga ik in op de ontmoetingskansen van Turks- en Marokkaans-Nederlandse jongeren en *peers* van andere herkomst door te laten zien hoe de sociale omgeving van de gemengde stellen er uitzag in de tijd dat de partners elkaar leerden kennen. Vooral hoe de etnische samenstelling van hun netwerk was en of er meer gemengde koppels in voorkwamen waar ze zich aan konden spiegelen, verdient hierbij aandacht. Tot welke *peer groups* jongeren toegang hebben en hoe waarschijnlijk het is dat ze terecht komen in een sociale omgeving die hun keuze voor een partner van andere herkomst steunt, hangt af van hun geslacht, opleidingsniveau, etniciteit en geloof. Ik verbind in deze paragraaf de uitspraken van de geïnterviewden over hun vriendengroep aan hetgeen bekend is over de sociale contacten van adolescenten van Turkse en Marokkaanse herkomst om te kunnen achterhalen hoe de omgevingen van endogame en exogame jongeren van elkaar verschillen en welke netwerken de kans dat iemand buiten de eigen kring trouwt vergroten.

Jongeren bespreken hun liefdesleven uitvoerig met hun vrienden; vooral verliefdheden van meisjes komen deels tot stand in hun gesprekken met vriendinnen, waarin de kwaliteiten van een (potentiële) partner voortdurend worden geëvalueerd (Hochschild 1979 in Collins 1985). *Peer groups* staan niet per definitie open voor een gemengde relatie. In paragraaf 6.3 ga ik nader in op (negatieve) reacties van vrienden maar ook van onbekende *peers*. In lijn met wat we vinden in de literatuur, hebben deze vooral te maken met rivaliteit, seksuele competitie en afgunst onder *peers* van dezelfde en verschillende sekse (vgl. Zebroski 1999; Diederichs 2000; Nagel 2003).

Zowel jongens als meisjes met een gemengde relatie zien hun partnerkeuze door hun vriendengroep geëvalueerd volgens de normen en waarden die de groep verbindt aan seks, trouwen binnen de eigen etnische kring en de verwevenheid hiervan. In paragraaf 6.4 zet ik de meest prominente culturele repertoires waaraan jongeren van Turkse en

Marokkaanse herkomst op dit gebied refereren op een rij. Seks blijkt een belangrijk onderscheidend criterium te zijn. Seks hebben of geen seks hebben en vooral het gespeculeer hierover door anderen, bepaalt de status van jongeren in hun *peer group*. Het ligt voor de hand dat meisjes zwaarder worden afgetrokken op seksueel gedrag dan jongens. Anderzijds zorgt seks – hier in de zin van alle vormen van fysieke intimiteit – als bijzonder intens interactieritueel voor een aanzienlijke versterking van de emotionele band tussen partners (Collins 2004) en geeft het de partner in de strijd om de loyaliteit een zekere voorsprong op onwelwillende ouders en vrienden. Zo zal blijken, dat seks hebben of zich daar juist van onthouden een weg is naar emancipatie uit de besloten wereld, die een gemengd huwelijk in de hand werkt.

6.2 Vriendengroepen als huwelijksmarkt

6.2.1 De kans op een ontmoeting buiten eigen kring

Exogame jongeren gaan meer om met vrienden en vriendinnen van andere herkomst dan endogame jongeren. Op school, bij hun opleiding of in hun (bij)baan hebben alle Turkse en Marokkaanse jongeren collega's van diverse etnische achtergrond, met wie ze al dan niet optrekken. De ratio van 'anderen' in relatie tot herkomstgenoten varieert echter: naarmate jongeren verder komen in hun opleiding, komen ze meer in aanraking met autochtonen. Dat volgt uit het niveau van segregatie naar etniciteit en sociale klasse in buurten, in het onderwijs en op de arbeidsmarkt: allochtonen en in het bijzonder Turken en Marokkanen zijn oververtegenwoordigd in lagere opleidingsniveaus, probleemwijken en in de lagere regionen van de arbeidsmarkt. Hoe hoger het onderwijs dat jongeren volgen en hoe meer ze doorstromen naar de kringen waar dit onderwijs toegang toe geeft, hoe meer autochtonen deel uitmaken van hun dagelijkse omgeving. Er is daarnaast sprake van een generatie-effect: de oudsten onder mijn gesprekspartners – Souad, Naïma, Toufik en Nursen – melden altijd de 'eerste' te zijn geweest: de eerste 'Marokkaanse' of 'Turkse' kinderen in de buurt, in de klas en in de opleiding. Nursen vertelt dat haar oog onder andere op niet-Turken viel omdat ze gewoon niet veel Turkse jongens van haar eigen 'niveau' ontmoette.

Nursen: En in die tijd zag je op school in Haarlem op havo-/vwo-niveau ook niet veel Turkse jongens. Dus daar ontmoette je ze zeker ook niet. Want nu denk ik, die jongere meiden en die jongens zijn zo leuk bezig in de universiteitsvereniging ... Dat had je helemaal niet toen wij studeerden. Dus daar kwam je de leuke jongens ook niet tegen.

Nursen geeft in dit citaat aan dat de tijden zijn veranderd: steeds meer jongeren van Turkse origine in Nederland volgen een hogere opleiding en er zijn tegenwoordig Turkse studentenverenigingen actief, die een huwelijksmarkt vormen voor hoogopgeleide Turkse jongens en meisjes. Toen deze 'oudere jongeren' opgroeiden, was er nog geen noemenswaardige 'massa' aan herkomstgenoten in hun onmiddellijke omgeving, zoals wel in het leven van hun jongere broers en zussen (vgl. Crul 2000). Zij herinneren zich uit hun vroegste jaren ook dat ze wel eens bij de Nederlandse buurvrouw thuis kwamen, iets dat sinds de toenemende concentratie van herkomstgenoten in dezelfde buurten en op dezelfde scholen in de jaren '80 steeds zeldzamer is geworden. Ten eerste zijn veel

autochtone buurvrouwen uit de ‘zwarter’ wordende buurten weggetrokken, aan de andere kant kregen de Turkse en Marokkaanse inwoners een grotere keur aan herkomstgenoten in hun naaste omgeving met wie het contact makkelijker liep.

Vandaag de dag is het gevoel de ‘enige’ Turk of Marokkaan te zijn, voorbehouden aan wie in een landelijke omgeving woont of een onder herkomstgenoten minder populaire studierichting kiest op de universiteit. Voor de grote meerderheid van de Turkse en Marokkaanse jongeren vereist het dus eerder een inspanning om contacten te onderhouden met niet-herkomstgenoten en in het bijzonder met autochtonen.

Ondanks de benaming ‘concentratieschool’, kennen de meeste ‘zwarte scholen’ juist een etnisch erg diverse populatie die ‘zwart’ is vanwege het kleine aandeel autochtonen in de mix. Er zijn dus wel kinderen, tieners en twintigers van andere herkomst in de naaste omgeving van de opgroeiende Turken en Marokkanen.

Hakima: Ik zat best wel op een gemengde school, met heel veel stijlen en kleur en heel veel verschillende identiteiten liepen er. En ik heb altijd wel mijn eigen weg gevonden. Ik ben best wel iemand die altijd met iedereen zit te praten. Toen ik 17-18 was? Nou, mijn beste vriendin was dus Marokkaans, maar ik had altijd wel een gemengde groep. Ik heb ook echt Nederlandse vrienden gehad, ik had ook Indonesische vriendinnen, Turkse ook, Surinaamse ... alles wat je in de samenleving ziet.

Saloua: Ik was altijd wel heel vrij, ik trok met verschillende mensen op. Niet alleen van mijn eigen cultuur, maar ook Nederlandse vriendinnen had ik, Surinaamse ... Of die heb ik nog steeds ... We gingen van alles doen eigenlijk. Naar de bioscoop ... Ja, ik had een Nederlandse vriendin die is helemaal gek van ballet, dus daar ben ik heel vaak mee naar het Nationaal Ballet geweest in de Stopera. En dan had ik Surinaamse vriendinnen, daarmee ging ik naar het Kwakoe festival. Leen: En dat vonden ze thuis ook allemaal oké? Saloua: Ja, dat vonden ze oké. Mijn vriendinnen die kwamen ook allemaal thuis, mijn ouders kenden hen ook.

Nu ze de keuze hebben, lijken de meeste Turkse en Marokkaanse jongeren hun vriendschappen echter onder herkomstgenoten te zoeken. In de cafetaria van de universiteit en hogeschool zitten volgens mijn informanten, de Turkse studenten aan de ‘Turkentafel’, de Marokkanen aan de ‘Marokkanentafel’. Waar voldoende ‘massa’ is aan herkomstgenoten, trekken deze naar elkaar toe.

Of dit nu voortkomt uit het structurele gebrek aan herkomstgenoten in hun omgeving, of omdat ze doelbewust hun vrienden zoeken in diversere kringen: exogame jongeren zeggen bijna allemaal dat enkele van de voor hen belangrijkste vrienden niet-Turks dan wel niet-Marokkaans zijn. Endogame jongeren zeggen toch vooral met herkomstgenoten sterke banden te onderhouden (vgl. Huschek 2011).

Mehmet: Ik heb een half-Tsjechische, half-Nederlandse vriend. Dat is mijn beste vriend, die ken ik al sinds ik twee ben. En die ken ik van school, we hebben samen van de kleuterschool tot de havo in dezelfde klas gezeten. Dat is mijn beste vriend, daar kan ik alles wel mee delen. Daarbuiten heb ik heel lang in mijn havoperiode een vriend gehad, die is Indonesisch. Nee, zijn moeder is Indonesisch, zijn vader is Nederlands. Die is dus ook half. Maar daar heb ik de laatste tijd wat minder contact mee. Daarnaast heb ik ook nog klasgenoten waar ik heel goed mee bevriend ben. Een Antilliaanse jongen, wat Nederlandse jongens en meisjes. Mijn échte beste vrienden, dat zijn er ook maar drie of vier, wonen in Istanbul. Dat zijn mensen

met wie ik ook samen op vakantie ben gegaan, met wie het altijd goed is. Dat zijn Turken uit Istanbul.

Mesut: Ik heb twee Nederlandse vrienden, beste vrienden van mij. Daar ging ik mee uit. Daar converseerde ik tot diep in de nacht mee, over ... nou ja, vrouwen ... of muziek.

Leen: Dus twee Nederlandse vrienden. Die waren belangrijk voor je. Zie je die nog wel eens?

Mesut: Eentje wel. Niet zo vaak, sporadisch. De andere niet zo vaak meer. We zijn uit elkaar gegroeid ... In de tijd dat ik mijn vriendin leerde kennen was het een half-Tunesisch meisje waar ik veel mee optrok. En een ander Turks meisje en een Marokkaans meisje. En er was een Indonesische vriend van mij. Die was er ook bij betrokken. Wij waren zeg maar een groep. Hij en ik, en die dames. Wel veel dames eigenlijk hè?

Leen: En Turkse vrienden, had je die toen ook?

Mesut: Niet veel. Hier op de universiteit heb ik wel Turkse vrienden leren kennen. Via mijn Iraakse vriendin.

Mesut geeft aan dat hij juist Turken leerde kennen door zijn niet-Turkse vriendin: de niet-Turkse en niet-Marokkaanse partners moeten een etnisch diverse vriendenkring hebben en daardoor komen ze in elkaars vaarwater. De etnische groep in Nederland die de meeste kans heeft om in een etnisch homogeen netwerk terecht te komen, is die van de autochtonen: dat is een kwestie van aantallen. De kans dat zij wel allochtonen ontmoeten en daarmee op vriendschappelijke voet raken is groter in de grote steden. Voor jongeren die daar niet zijn geboren en getogen, komt de diversificatie van hun netwerk als zij een opleiding gaan volgen in de grote stad. Dus ook voor autochtone jongeren neemt de kans dat zij terechtkomen in een gemengde relatie toe naarmate zij een hogere opleiding gaan volgen buiten de omgeving waarin zij opgroeiden. Degenen die zelf in een stedelijke omgeving opgroeien, komen makkelijker via het uitgaansleven in contact met jongeren met een andere etnische achtergrond. Verder delen ze wel de buitenruimte met mensen van een etnisch andere herkomst. Hoe gemengd hun schoolomgeving is, of hoe gemengd hun vrijetijdsbesteding, is ook afhankelijk van het sociale milieu van hun ouders: hoe hoger die staan op de sociale ladder, hoe minder waarschijnlijk dat de kinderen vriendjes hebben uit de zogenaamde etnische minderheden. Het is dus niet vanzelfsprekend dat autochtone jongeren in sociale kringen bewegen waar ze makkelijk contacten leggen, of zelfs verliefd worden op iemand van andere etnische herkomst. Het is des te opmerkelijker dat een aantal latere partners van Marokkaanse vrouwen vooral bleken om te gaan met Marokkaanse jongens, zoals het geval was met Mathijs, Karim en Bilal. Mathijs en Karim volgden beroepsopleidingen. Bilal is hoogopgeleid, maar zelf een immigrant in Nederland met een duidelijk 'exotisch' uiterlijk. Hij heeft veel gereisd en is daarom geïnteresseerd in andere culturen. Zo komt het dat hij op zijn werkplek ook naar de allochtonen toetrekt.

Ook meisjes die zich spontaan – dit wil zeggen, niet onder invloed van een vriendje – bekeren tot de islam zeggen hiertoe geïnspireerd te zijn door hun vriendinnen, voornamelijk gelovige Turkse of Marokkaanse meisjes (zie www.moslima.nl). Leden van vriendengroepen ontwikkelen een vergelijkbare kijk op de wereld, of drijven langzaam maar zeker uit elkaar. In de eerder aangehaalde voorbeelden raakten niet van huis uit gelovige jongens geïnteresseerd in de islam van hun vrienden en gaandeweg sterker geïnvolveerd in de rituelen van de moslimgemeenschap. Daardoor werd het steeds waarschijnlijker dat zij een moslima treffen als partner, omdat ze steeds meer opstaan voor het idee, het zelfs gaan ambiëren en omdat ze bij de activiteiten

van hun vriendengroep moslimvrouwen ontmoeten.

6.2.2 Voorbeeld doet volgen

Onderdeel van de cultuur die men opdoet in de bijeenkomsten van een vriendennetwerk is een houding ten aanzien van gemengde relaties: hoe vanzelfsprekend zijn die in de wereld van de jongeren? Bij een etnisch diverse vriendenkring horen gemengde stellen, zo blijkt.

Cindy: Nou, mijn neef die heeft kinderen bij een Surinaamse vrouw, bijvoorbeeld. Ja, heel veel gemengde stellen heb ik in mijn omgeving. Dit is Amsterdam, weet je. Je komt er niet om heen, bij wijze van spreken!

Toufik: Ik heb nooit in een monogroep gezeten, het waren allemaal multiculti's. Mijn baantje was redelijk wit ... Ik en een Surinaamse jongen waren de enige allochtonen die er werkten, de rest was gewoon Nederlands. Maar mijn studie dat was meer gemengd. Het was dus in die omgeving ook niet vreemd dat ik met een Nederlands meisje ging. Dat gebeurde wel meer.

Alle door mij geïnterviewde gemengde stellen hebben andere gemengde paren in hun naaste omgeving: in hun familie of vriendenkring. Nursen, Toufik, Mesut, Rachida en Naïma hebben broers en zussen in een gemengd huwelijk. De broers van Saba, Yalda en Nursen hadden in het verleden een serieuze relatie met een meisje van een andere etnische groep. Liliane, Jane en Mehmet, Yalda en Jaco, Saloua en Moes refereren aan bevriende stellen met dezelfde 'mix' van etniciteiten als die van henzelf. Gemengde stellen zoeken elkaar op: mijn gesprekspartners en ook de vrouwen op www.seni-seviyorum.nl (topic 'Hoe gaan je vrienden ermee om' – subboard Relatie met een Turk) vertellen dat gedeelde ervaringen hen nieuwe, stevige vriendschappen hebben opgeleverd met anderen in een gemengde relatie en hen dichter bij de gemengde stellen hebben gebracht die ze al in hun omgeving hadden. Andere gemengde paren, zeker die met een soortgelijke combinatie van culturen, dienen als spiegel en als voorbeeld voor de eigen relatie, ten goede of ten kwade. Van een bevriend stel doet Jaco bijvoorbeeld het idee op te zeggen dat hij besneden is om medische redenen, om die hindernis die zijn acceptatie blokkeert voor zijn schoonfamilie weg te nemen. Velen doen daarnaast inspiratie op bij de gemengde stellen uit de literatuur en de film.

Leen: Jij zei, je hebt heel in het begin nagedacht van: kan ik hier mee thuis komen? Hoezo dacht je dat?

Mehmet: Ja ... omdat je het toch hoort bij de meeste. Daar zijn ook films over. Niet eens met een Nederlandse en een Turk. Maar meer Romeo en Julia dan, bij wijze van spreken. En er zijn in onze vriendengroep, kennissengroep wel mensen die het hebben gedaan, waar het ook fout mee ging, of waar je zag dat ouders daar moeite mee hebben. Dus ik dacht: kan ik dat, bij mijn ouders, hoe zouden ze reageren?

Voorbeelden van andere gemengde stellen kunnen in de omgeving van de jongeren de ogen openen voor de mogelijkheid van een gemengd huwelijk, zoals het geval is bij Anouar en Amina die een levend uithangbord zijn voor hun diensten als huwelijksmakelaars. De families waar zij over de vloer komen als voogd van een

bekeerde moslim, worden mede door hun voorbeeld over de streep getrokken. Maar de realiteit dat gemengde relaties veel vaker dan niet-gemengde uitlopen op een breuk, bevestigt de negatieve vooroordelen ten aanzien van het gemengde huwelijk. Verschillende meisjes in dit onderzoek refereren aan broers of neven die een relatie hadden met een vrouw van andere herkomst en zelfs kinderen uit die relatie, maar die toch opgaven en trouwden met een vrouw uit eigen kring.

Yalda: In eerste instantie vond mijn broer het oké. Toen zat hij met een Marokkaans vriendinnetje, eh ... ja en daarvoor had hij een half-Nederlands, half-Indonesisch ... Ik denk, hij zat zelf in de knel met ... "Oe, Marokkaans meisje, is wel moslim, maar ..." Hij ontdekte denk ik gaandeweg dat hij zelf liever een meisje wil zoals hij, dat hij daarmee in de knoop zat en dat hij daardoor zo bot deed tegen Jaco. Want hij vond maar dat ik het allemaal te makkelijk zag, dat ik niet zo veel problemen zag en hij volgens mij wel heel veel ...

Saba: Mijn broer heeft twee kinderen met een Surinaamse vrouw, maar die relatie is nu over. Dus hij heeft wel twee kinderen met een niet-Marokkaanse vrouw, maar nu is hij getrouwd met een Marokkaanse vrouw.

Leen: En met die Surinaamse vrouw is hij nooit getrouwd geweest?

Saba: Nee, ze zijn nooit getrouwd geweest. Zeven jaar zijn ze samen geweest, en uiteindelijk zijn er twee kinderen, een tweeling, die zijn inmiddels negen.

Om wat voor reden deze relaties ook afliepen na lange tijd goed te zijn geweest, het beeld wordt door deze verhalen bevestigd, dat Turkse en Marokkaanse jonge mannen hun wilde haren kwijttraken in relaties met meisjes van andere herkomst, maar uiteindelijk toch serieus worden (vgl. Van Gemert 1998: 44; Sterckx en Bouw 2005) en trouwen met een meisje met wie hun ouders kunnen instemmen. De broers of neven kunnen uit eigen ervaring hun zusje of nichtje voorhouden dat 'uiteindelijk de verschillen het winnen', zoals ook Saba's broer deed.

Hij had zoiets van.. ik heb nu kinderen met een niet-Marokkaanse, en hij mocht bijvoorbeeld ook geen Marokkaanse naam geven aan zijn kinderen van die Surinaamse vrouw, geen islamitische. Dat wilde ze absoluut niet. Dus hij had iets van: "Ja, weet waar je aan begint en wat als je kinderen krijgt?" Dus dat was gewoon, hij had iets van: "Nee, Saba, ik wil dat gewoon niet. Ik bescherm je hiervoor."

Omdat onsuccesvolle gemengde stellen geen wegbereiders zijn en succesvolle redelijk zeldzaam, is de nabijheid van andere gemengde stellen geen onverdeeld genoeg voor wie op dit moment een strijd voert voor acceptatie.

6.2.3 Meisjes en jongens

Voor Turkse en Marokkaanse jongeren die hun eerste stappen in de wereld zetten is het meest voor de hand liggende gezelschap dat van neven en nichten en soms ooms en tantes die qua leeftijd eerder tot hun eigen generatie behoren dan die van hun ouders. Voor de meeste Turkse en Marokkaanse jongeren zijn neven en nichten de eerstaangewezen leeftijdsgenoten met wie ze optrekken, met wie ze dingen ondernemen en die ze in

vertrouwen nemen over onder andere hun verliefdheden. Vooral meisjes worden ontmoedigd om te gaan met vriendinnen die niet van dezelfde familie zijn, omdat ouders geen vertrouwen hebben in het gedrag van deze meisjes en de invloed die ze kunnen hebben op hun eigen dochter. Ouders zijn bang de controle over hun dochters kwijt te raken. Contacten met Nederlandse kinderen zijn onvermijdelijk op school maar daarbuiten uit den boze, omdat ouders zich er weinig voorstelling van kunnen maken wat er in Nederlandse huizen gebeurt. Kinderen van herkomstgenoten horen wel te weten wat kan en niet kan, maar de enige kameraadjes bij wie je er als ouders van op aankunt dat ze je dochters niet verpesten, zijn meisjes van de eigen familie (vgl. Lindo 1996; Nijsten 1998; Pels 1999).

Hakima: Ik ging ook met een meisje om, waar ik niet mee om mocht gaan. Dat waren kennissen van ons maar ik mocht daar nooit mee omgaan, want die woonden zonder vader. En haar zus was weggelopen, die woonde op haarzelf – in die tijd woonde ik nog niet op mezelf – en ik ging dus met haar zusje om. Maar die stonden dus bekend als de vrije meisjes, die konden gewoon alles doen. En hun moeder, een hele lieve vrouw, die zag gewoon in dat ze niet haar kinderen thuis kon vasthouden. Daar mocht ik niet mee omgaan, maar dat is wel mijn beste vriendin geweest voor zeven jaar.

Het gevolg is dat jongens en vooral meisjes die minder ondernemend zijn dan Hakima, die gewoon stiekem de meisjes opzocht van wie het haar verboden was met hen op te trekken, een neef of nicht hebben als beste vriend(in). Meisjes worden dichter bij huis gehouden dan jongens en dat weerspiegelt zich in hun relaties: terwijl voor jongens niet-verwante vrienden en klasgenoten de belangrijkste metgezellen zijn, zijn voor meisjes generatiegenoten binnen de familie en ook moeder zelf degenen met wie ze in hun vrije tijd voornamelijk optrekken (Pels 1999: 180).

Souad: Ik had niet zo veel vrienden. Ik ging heel veel met mijn nichten om. Die waren zeven jaar ouder. Daar keek ik altijd een beetje tegenop. En toen ik 15, 17 jaar was, zat onder de acné en had een pony tot hier en dan voel je je helemaal niet lekker in je vel zitten als puber. En zij waren slank en mooi en hadden mooie kleren. En ik heb van hun eigenlijk ook alle informatie gekregen, over seks en ongesteldheid en dat soort dingen.

Het feit dat je beste vriend of vriendin tot dezelfde familie behoort heeft ook zijn beperkingen, omdat familieleden er een zeker belang bij hebben gedrag dat hun reputatie in gevaar brengt onder controle te houden. Bovendien bevinden zij zich te dicht bij het vuur: ze zouden gewild of ongewild de geheimen van hun uit de band springende nichtje kunnen verklappen aan haar ouders of ooms. Bepaalde onderwerpen en beleefde avonturen blijven dus onbespreekbaar.

Souad: Ik vertelde wel aan mijn nichten, maar niet over ... dat ik helemaal verliefd was op een jongen met lang haar en hij had al een motor en ... achteraf denk ik, van ja als ik naar een feest ging of ik ging naar hem toe dan ging ik eerst effe bij mijn nichten langs, dat ze wel wat door gehad moeten hebben. Maar niemand heeft ooit gezegd van: "Ja, Nederlandse jongen ..." Misschien dachten ze: "Ja, ze is verliefd, maar ze weet ook dat er verder niks kan gebeuren."

Neven en nichten worden ook geraakt door dissonantie in de familie, of die nu komt door kopzorgen vanwege een ongehoorzame zoon of dochter, of door ruzie tussen verwanten omdat een huwelijk tussen de kinderen niet doorgaat. Vriendengroepjes uit de eigen familie zijn uiteindelijk eerder conservatief en gericht op het bewaren van de harmonie in het familienetwerk.

Souad: Achteraf vond ik ze best wel conservatief. Ja, weet je, ze waren heel erg bezig met een 'goed' meisje, een 'braaf' meisje en wat een 'slecht' meisje dus is ... Ik denk dat het wel een beetje op me ingewerkt heeft. Maar ik was alleen maar een goed meisje met Marokkanen, of een braaf meisje omdat er anders over je geroddeld werd en niet met Nederlanders. En ik vond dat braaf, dat vond ik zo stom.

Marokkaanse en Turkse meisjes hebben een langere en moeilijkere weg te gaan om op afstand te komen van hun familie en contacten te leggen in etnisch diverse netwerken, buiten het gezichtsveld van de agenten van hun familie-eer. Jongere meisjes en laagopgeleide meisjes gaan vooral om met zussen en nichten als beste vriendinnen en vertrouwelingen, meisjes die deel uitmaken van het familienetwerk. Deze vriendinnen-nichtjes zullen eerder geneigd zijn te conformeren aan de ideeën en verwachtingen van hun ouders in de besloten wereld. Meisjes die daar uit willen breken, moeten toegang verwerven tot andere, niet-verwante vriendinnen. Willen ze daarbij het risico van eerverlies zo veel mogelijk beperken, kan dat alleen hetzij via een prestigieuze opleiding, hetzij via het omdoen van de sluier. Het alternatief is dat zij breken met de cultuur en de omgeving van hun ouders, hetgeen hen vrijwel onomkeerbaar op het pad zet naar een relatie met iemand van andere herkomst. Ook op de opleiding en in de kring van gelovige moslims nemen de kansen op een ontmoeting met een etnisch andere partner toe, maar blijft de mogelijkheid op een partner van dezelfde herkomst open. Dan komt het neer op de samenstelling van de concrete vriendengroep en de mate waarin deze prijs stelt op het trouwen binnen de eigen (etnische) kring en maagdelijkheid voor het huwelijk en hoe zij in de praktijk omgaan met zondaressen tegen deze normen.

6.2.4 Turken en Marokkanen

De gezinnen waarin Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland opgroeien, vertonen opvallende overeenkomsten in termen van migratiegeschiedenis, opleidingsniveau van de ouders en sociaaleconomische positie. Beide groepen hebben daarom een vergelijkbaar uitgangspunt aan kansen op succes in het onderwijs en de arbeidsmarkt; toch lopen de trajecten van Turkse en Marokkaanse jongens en meisjes behoorlijk uit elkaar bij het begin van de volwassenheid (Bouw et al. 2003; Crul en Doornik 2003). Ondanks het feit dat ze een deel van hun achterstand op autochtone jongeren in verbijsterend tempo inlopen, blijft er rond de eeuwwisseling – als de deelnemers aan dit onderzoek hun middelbare school afronden – een grote kloof tussen het uiteindelijk behaalde onderwijsniveau van autochtonen enerzijds en Turkse en Marokkaanse jongeren anderzijds. Er zijn daarbij iets meer Marokkaanse jongens en meisjes die een diploma van het hoger onderwijs behalen dan Turkse, anderzijds zijn er minder Turkse jongeren die blijven steken op het allerlaagste niveau (basisonderwijs). De voortijdige schooluitval daalt weliswaar, maar is nog steeds aanzienlijk hoger dan die van autochtone jongeren. De transitie van school naar arbeidsmarkt is het punt waarop de

grote divergentie plaatsvindt tussen jongens en meisjes, en tussen Turken en Marokkanen. Opvallend zijn de verschillen tussen Marokkaanse en Turkse meisjes: de eersten zijn na de leerplicht aanzienlijk vaker aan het werk of de studie dan hun Turkse leeftijdsgenotes, die op jongere leeftijd school en arbeidsmarkt verlaten om te gaan trouwen en huisvrouw te worden (Bouw et al. 2003: 77; Crul en Doomernik 2003). Turkse mannen, met name degenen die het niet zo goed doen op school, trouwen op jongere leeftijd dan Marokkaanse of autochtone mannen en moeten dan vaak hun opleiding afbreken om hun gezin te onderhouden (Alders, Harmsen en Hooghiemstra 2001). Het lage opleidingsniveau, de hoge schooluitval en discriminatie zorgen ervoor dat een substantieel deel van de jonge Turkse en Marokkaanse mannen het structureel moeilijk heeft op de arbeidsmarkt.

Tellen we het een en ander bij elkaar op, dan zien we een groeiende kloof tussen een kleine groep hoogopgeleide Turkse en Marokkaanse jongeren, die een redelijke toegang hebben tot netwerken van overwegend autochtone *peers*, met daarin contacten die hun kansen op maatschappelijk succes aanzienlijk vergroten enerzijds en anderzijds een nog steeds overgrote groep van jongeren die blijven hangen in de lagere strata van de maatschappij met weinig kansen om daaruit op te klimmen. Laagopgeleide jongeren hebben zelden intensieve contacten met autochtone Nederlanders. Maar ook de hoogopgeleiden van Turkse of Marokkaanse herkomst zijn steeds minder 'uniek': er zijn steeds meer mogelijkheden om het gezelschap te zoeken van hoogopgeleide herkomstgenoten of moslims en een groepsidentiteit en leefstijl te ontwikkelen die je op basis van etniciteit en geloof onderscheiden van de rest van de samenleving. Hier zien we de invloed van de sterkere organisatiegraad van de Turken: een expliciet op Marokkaanse studenten gerichte vereniging komt met moeite van de grond (studenten van Marokkaanse origine vinden elkaar wel in verenigingen van islamitische signatuur), waar de Turkse SUN, SV Mozaik, SV Anatolia, SV Marmara et cetera floreren; er is een drukbezochte website voor hoogopgeleide, jonge, Nederlandse Turken (www.turksestudent.nl) waar veel deelnemers in het Turks met elkaar converseren en er is een bloeiend Turks uitgaansleven, met clubs en discotheken waar Turkse populaire muziek wordt gedraaid.

Turkse laagopgeleide jongeren kiezen massaal voor het traditionele familieleven als alternatieve weg naar lidmaatschap en status van een groep. Zij vinden aansluiting bij een intern sterk geïntegreerd netwerk van herkomstgenoten: ze vinden een baan bij Turkse ondernemers, zijn actief in een Turkse of Turks-islamitische vereniging en zijn in vergelijking met andere etnische groepen op jonge leeftijd vader en moeder. Ze zijn conservatiever in hun opvattingen over het huwelijk, de taakverdeling tussen mannen en vrouwen en hun religieuze leven en ze zijn meer gericht op Turkije, de Turkse politiek, voetbalcompetitie en actualiteit (van Gemert 1998; Crul en Doomernik 2003).

Marokkaanse laagopgeleide jongeren en met name jongens zijn veel minder sterk verankerd in netwerken van leeftijdsgenoten. Er is geen vergelijkbaar Marokkaans verenigingsleven, sterker nog: relaties tussen Marokkanen worden gekenmerkt door wantrouwen, aldus van Gemert (1998: 54-57). Ook Marokkaanse meisjes met een moeizame schoolloopbaan en weinig perspectieven op een interessante baan opteren al snel voor het huwelijk en status als moeder en echtgenote (Bouw et al. 2003). Zij blijven daarmee hangen in de omgeving van hun familie en hebben vooral contact met familieleden en meisjes van dezelfde herkomst in de buurt. Marokkaanse laagopgeleide jongens verwerven zich een 'stoere' reputatie in kringen die etnisch gemengd zijn: die

van de 'straat' (van Gemert 1998; Bouw et al. 2003; de Jong 2007).

Net als voor hun ouders geldt voor Turkse en Marokkaanse jongeren, dat naarmate ze minder mogelijkheden hebben status te verwerven in de *mainstream society* op basis van hun opleiding, beroep of inkomen, ze meer terugvallen op status ontleend aan hun buitenstaanderschap, of hun afwijken van de dominante groep. Dat kan hem zitten in de status van een 'moeilijke' straatjongen, een echte 'Turk' of 'Marokkaan' of een 'zuivere moslim(a)'. De compatibiliteit van een gemengd huwelijk met de genoemde statusmechanismen is verschillend: in al deze statusgroepen wordt lidmaatschap en status gebaseerd op het in acht nemen en bewaken van seksuele grenzen, die door een gemengd huwelijk bijna onvermijdelijk worden overschreden.

6.3 Over afgunst: reacties van gelijken

Er zijn weinig onderwerpen om te bespreken met vrienden en vriendinnen die geliefder zijn dan het liefdesleven. Jongeren vertellen elkaar over jongens of meisjes die ze op het oog hebben en ze evalueren elkaars keuzes en veroveringsstrategieën. In die gesprekken spreken vrienden zich ook uit over de gemengde relatie van de jongeren en later hun eventuele trouwplannen. De reacties die de gemengde stellen op hun gemengde relatie kregen uit hun omgeving van *peers*, van goede vrienden tot vage kennissen, zijn gevarieerd.

Typisch aan gemengde relaties is dat ook onbekenden ongevraagd hun mening te kennen geven (vgl. Hondius 2001). Hieronder behandel ik met name negatieve reacties, omdat die iets zeggen over de redenen die mensen hebben om zich te verzetten tegen een gemengde liefde in hun omgeving. Dat wil niet zeggen dat vrienden en andere *peers* nooit positief reageren – in het bijzonder andere gemengde stellen in de omgeving doen dat wel – maar gemengde stellen krijgen meer dan 'gewone' stellen te maken met afkeuring van hun dierbaarste naasten en van volslagen onbekenden. De vraag is waarom dit zo is en welke aspecten van de gemengde partnerkeuze aan omstanders dergelijke negatieve reacties ontlokken. Het blijkt dat vergelijkbare reacties opduiken in verder verschillende omstandigheden; de patronen van reacties van gelijken die daardoor ontstaan, moeten ons een antwoord verschaffen op bovenstaande vraag.

De literatuur draagt twee soorten motieven aan om gemengde relaties en huwelijken af te wijzen: de eerste is die van de seksuele concurrentie; de tweede die van verraad aan het 'eigen volk' (wie daar dan ook onder te verstaan is in de specifieke context van die negatieve interactie) (Zebroski 1999; Diederichs 2000; Nagel 2003). Er is onderscheid te maken in de reacties van nabije vrienden en vriendinnen versus die van relatieve onbekenden, tussen reacties van seksegenoten en die van de andere sekse. Sommige negatieve reacties die mensen te horen krijgen zijn in de eerste plaats afwijzend ten aanzien van de relatie op zich, deze zouden ook kunnen voorkomen als het geen gemengde relatie betrof. Andere zijn specifiek te linken aan het 'grensoverschrijdende' karakter van de match. Opvallend is dat – op enkele uitzonderingen na – de reacties aan beide zijden niet wezenlijk verschillen. De uitzonderingen zijn dan weer niet 'typisch' Turks of Marokkaans: ze zijn ook door stellen met een andere etnische samenstelling opgetekend en hebben meer te maken met de scheve machtsverhouding tussen (etnische) minderheidsgroep en de dominante groep.

6.3.1 Agressief belangstellend

Autochtonen in dit onderzoek stellen evenals hun Turkse of Marokkaanse partner, dat (milde) afkeuring van hun relatie onder autochtonen verpakt wordt als nieuwsgierigheid of belangstelling. Ze rapporteren hoe ze van alle kanten worden 'uitgehoord' over hun relatie en de 'vreemde' partner. Zoals Jaco terloops opmerkt in een gesprek waarin de praktijk van de bruidsprijs ter sprake komt:

Yalda: Maar bij soennitische families zie je ook, vroeger hoorde je, dat een meisje van haar ouderlijk huis niks van de erfenis krijgt. Dat is heel lomp, maar ze krijgt haar deel al van de familie van haar man.

Jaco: Gelukkig doen wij niet aan dat soort dingen.

Yalda: Nee, en mijn ouders doen daar ook niet aan. Dat is onzin.

Jaco: Elke vriend van me vraagt dat gewoon, dat is wel grappig.

Waar Jaco nog geamuseerd reageert op de nieuwsgierigheid van zijn vrienden, beoordelen anderen deze houding minder positief; ze vinden deze weinig oprecht. Dat leiden ze af uit het feit dat de Turkse of Marokkaanse partner herleid wordt tot zijn etnische achtergrond: hij of zij moet stevast verantwoording afleggen over het gedrag van 'de Turken', 'de Marokkanen' of 'de moslims'. De partners geven aan dat de vragenstellers niet echt openstaan voor de andere cultuur: ze hebben zich eigenlijk al een mening gevormd en stellen retorische vragen. Mijn gesprekspartners gebruiken de term 'kruisverhoor'.

Souad: Waar ik vooral vroeger moeite mee had, toen was er nog geen sprake van trouwen of samenwonen, dat ook de vriendin van zijn broer heel directe vragen had: "En je ouders dan? Hoe zit dit dan? Hoe zit zus dan?" En dan heb ik zoiets van: "Ik ken je niet zo goed, ik wil er best wel over vertellen maar dat is heel persoonlijk en dan zijn we drie uur verder." En dan had ik het ook ... dat ik het gewoon bot vond. In een gesprek komt het misschien wel ter sprake, maar niet zo van bam, bam en dan zat ik daar, een vraag hier, een vraag daar, en soms zag ik het al aankomen, dan stond ik op en ging ik wat anders doen ... Of dan draaide ik de rollen gewoon om. En dan merkte ik dat het niet alleen aan mij lag, want zij zijn ook helemaal niet open ... En dat ik best wel iets uit wil leggen, maar niet onder zo'n vragenvuur of zo, dat vind ik niet sociaal meer, alsof ik een of ander derdegraads verhoor krijg.

Een andere veelgehoorde reactie van autochtonen is het te pas en vooral te onpas maken van flauwe grapjes over allochtonen in het algemeen en de herkomstgroep van de partner in het bijzonder en het maken van seksueel getinte toespelingen, die als 'geintje' moeten worden opgevat door de ontvanger (vgl. Hondius 2001). Jane raakte sinds ze met Mehmet verkering kreeg haar vrienden bij SnowPalace, met wie ze tot dan toe vooral optrok, kwijt. Dat kwam omdat ze door haar nieuwe baan en door de relatie minder tijd voor hen had, maar ook omdat Mehmet 'Turks' is. Ze kreeg van iedereen, behalve haar beste vrienden, veel schampere reacties en flauwe grapjes voor haar kiezen.

Allochtone partners duiden dit wel eens als typisch Nederlandse directheid in vergelijking met de eigen cultuur waarin rechtstreeks persoonlijke vragen stellen aan anderen hoogst ongeleefd wordt gevonden. Toch heeft de andere kant vergelijkbare ervaringen wanneer ze in een overwegend Turkse, respectievelijk Marokkaanse omgeving komen, bijvoorbeeld op vakantie in het land van hun partner. De agressieve belangstelling

lijkt daarmee de reactie te zijn van mensen uit de meerderheidsgroep die de juiste machtsverhouding duidelijk willen maken. De beleefdheidsregels die overal ter wereld voorschrijven gesprekspartners niet in verlegenheid te brengen, kunnen kennelijk worden opgeschort in de omgang met een lid van een minderheidsgroep dat in zijn eentje de kringen van de dominante groep betreedt.

De autochtone omgeving van een man of vrouw met een Turkse of Marokkaanse partner vertoont ten slotte nog al eens 'ongeduld' met het feit dat deze anders is, anders praat, doet en reageert in interactiesituaties. De meeste mensen en vooral die van de dominante etnische groep van autochtonen bewegen in cultureel homogene kringen en worden weinig geconfronteerd met mensen met erg verschillende denkbeelden en gebruiken. Eigenlijk gaat het meestal om misinterpretaties van beide kanten, waardoor de interactie niet wil vlotten en de sympathie en solidariteit die ontstaan in goedlopende ontmoetingen uitblijven (Collins 2004).

Hoewel dit probleem ook moet voorkomen in interacties met homogene groepen allochtonen, bijvoorbeeld in het samenzijn van de autochtone partner met zijn Marokkaanse of Turkse schoonfamilie, hoor ik niet dat dit hen in vergelijkbare mate ergert. Het verschil is dat binnen allochtone kring de verwachting bij voorbaat is dat de 'vreemde' nieuwkomer niet zal weten hoe het hoort. Daarmee krijgt deze het predicaat van 'beginneling', 'clown' of 'kind' – rollen die ook bekend zijn uit de ervaring van etnografen die zich onderdompelen in een nieuwe cultuur – en de ruimte om fouten te maken, indiscreet te zijn, de regels te breken. Wie in die rol terecht komt, wordt niet gezien als volwaardig groeps lid en wordt niet bij alle groepsactiviteiten betrokken.

Autochtone Nederlanders lijken echter uitgesproken onwelwillend om 'vreemdheid' door de vingers te zien. Kleijwegt (2010: 123) beschrijft in 'Sofia. Verhaal van een verboden liefde' hoe de vrienden van Maarten op de bruiloft van het stel op typisch Nederlandse wijze de manier hekelen waarop Maarten zich aanpast aan de cultuur van zijn vrouw, door te trouwen, geen varkensvlees meer te eten, enzovoort. Hoezeer Maarten zijn gedrag ook probeert te rechtvaardigen door erop te wijzen wat Sofia allemaal opgeeft voor hun relatie, zijn vrienden vinden dat hij moet ophouden met die 'rarigheid'.

Souad en Dirk: Wat de boer niet kent ...

Souad zegt aan de vriendenkring van haar man Dirk te merken dat ze meewarig kijken naar haar en hun relatie, dat ze vinden dat Dirk het zichzelf maar moeilijk maakt door voor een Marokkaanse te kiezen. Ze geeft een voorbeeld van een situatie waarin ze zich duidelijk een buitenbeentje voelde en dat aan haar Marokkaanse achtergrond koppelde. Dirks vrienden en zijzelf komen in een verschrikkelijke spraakverwarring terecht op het moment dat ze elkaar ontmoeten: ze interpreteren elkaars reacties en uitlatingen verschillend en het gaat van kwaad tot erger. Ze komen niet tot een verstandhouding en iedereen voelt zich steeds meer opgelaten. Het 'klikt' niet tussen Souad en de vrienden van haar man. Ze weet dat ook de vrienden dit wijten aan haar Marokkaans zijn en dat zij Dirk aanspreken op haar 'moeilijke' gedrag. Souad heeft het gevoel dat Dirk haar begint te bekijken door de ogen van zijn vrienden, ze verwijt hem dat hij niet genoeg voor haar opkomt. Het komt bijna tot een crisis. "Wij waren in de bergen, op de bruiloft van vrienden van hem in een heel groot pension met diverse kamers. Het was de eerste keer dat ik mee zou gaan. In de winter was dat. Ik had op voorhand gezegd tegen mijn vriend – want ik dacht: er zijn heel veel mensen met kinderen bij, dus we kunnen daar niet allemaal terecht in dat huis – ik wil niet afhankelijk zijn van mensen, ik wil het ze niet moeilijk maken. Maar alles wat ik probeerde om dat te bewerkstelligen ging gewoon mis. Ik ben gewend op bruiloften in Marokko, daar is ook niet

altijd plek, maar dan slapen we gewoon allemaal buiten in de auto of op het dak, maar hier ... kwamen we daar aan en het was te koud om buiten te slapen en in het huis was geen plek. Iedereen zat te zoeken waar wij dan konden slapen en ik moest me echt verantwoorden. Maar ik dacht toen: we zijn hier te gast, wij hebben geen kinderen, ik wist al dat er plaatsgebrek zou zijn dus laten we maar een hotelletje in de buurt of zo, maar dat wilde mijn vriend dan weer niet. En iedereen had een beetje het beeld van mij, dat is een of ander tutje die moeilijk doet terwijl ik iets had van, ik wil daar gewoon het bruidspaar niet mee lastigvallen. En dat is dan typisch Marokkaans, dat ik tegen mijn vriend zei van: 'Kom, we gaan gewoon in de auto slapen.' Maar dat kwam dus op hun over, van 'in de auto slapen ... zo, die is ver heen!' Dus dat vond ik een heel vervelende situatie, ik voelde me verschrikkelijk opgelaten. En ik voelde gewoon, dat iemand tegen hem gezegd heeft van 'misschien was het handiger geweest als je alleen was gekomen'. En toen stonden we op een gegeven moment buiten en mijn vriend zei: 'Nou, ik weet het ook allemaal niet meer ...' Hij was zo boos op mij! ... 'Het zijn gewoon allemaal intelligente mensen, je moet ze niet onderschatten!' ... En ik deed dus zo mijn best om de lieve vrede te bewaren, om niets te laten merken en hij was zo boos op mij! En hij liet het ook echt aan de anderen merken, dus ik voelde mij in een positie gebracht waar ik niet in wilde zitten ... Maar hij begreep het echt niet. Pas maanden later zei hij: 'Ik snap het nu wel, jij vond gewoon dat ik dat moest regelen omdat het mijn vrienden waren.' Die eerste avond hadden we trouwens wel een kamer en dat maakte hij dan zo groot, van: 'En wat vind je hiervan, kijk, een bad!' En dat zijn dan dingen waarvan ik merk dat ik daar toch Marokkaans in ben: geen dingen eisen, niet moeilijk doen ... en juist omdat ik niet moeilijk wou doen, werd het een enorm probleem." Nu deze vervelende situatie ver achter haar ligt en de emoties sinds lang tot bedaren zijn gekomen kan Souad zich wel voorstellen waar de reactie van Dirks vrienden vandaan kwam. Ze wijt het aan onbekendheid met het vreemde en met 'buitenlanders'; zijn vrienden komen immers van buiten de Randstad waar het niet zo vanzelfsprekend is dat je in contact komt met andere culturen. Allemaal heel anders dan de mensen met wie zij doorgaans optrekt. "Ik ben er jaren later achter gekomen dat het niet alleen aan mij lag, dat het gewoon een wisselwerking is. Ik ben ... Ja, gewend om te gaan met mensen die alles niet zo snel gek vinden: verschillende culturen, kunstenaars, wat alternatief ... Dus ik begreep wel waar ze vandaan kwamen ... Ze komen grotendeels uit de Achterhoek. Er zijn veel leraren bij, mensen die in het onderwijs werken. En daar kan ik het op zich allemaal wel mee vinden, ik weet wel dat ze me in het begin allemaal een beetje raar vonden. Dat ze geen contact met me konden krijgen ... Ik ben ook de enige donkerharige. En dan ben ik nog niet eens zwart. Voor de rest, al die kinderen zijn blond ... toen besefte ik opeens van goh, ze hebben geen contact met allochtonen of tenminste wel via hun werk of zo, maar ... dat is gewoon allemaal Nederlands! Dus eigenlijk is het niet zo gek dat ik af en toe een beetje uit de toon val of zo. Maar niet dat ik dat op mezelf betrek, daar ben ik ook wel te arrogant voor eigenlijk."

6.3.2 Seksuele concurrentie

Rivalen op de huwelijksmarkt reageren het negatiefst op een gemengde relatie (vgl. Zebroski 1999). Op zijn concreetst gaat het om de jaloerse reactie van een directe concurrent om een bepaalde man of vrouw. Dit kan elke nieuwe geliefde overkomen wanneer die zich voorstelt aan de omgeving van de partner. Mesut begreep eerst niet waarom zijn vriendengroepje zo vijandig reageerde op zijn nieuwe vriendin, tot hij doorkreeg dat een van de meisjes verliefd op hem was. De andere vriendinnen van het groepje waren hiervan op de hoogte en waren solidair met haar in het uitsluiten van Mesuts nieuwe liefde.

Mesut: Ik had er niet over nagedacht. Want ik was zo in de zevende hemel, dat ik gewoon over heel veel dingen niet meer nadacht. Maar ik had wel instinctief het gevoel van: ik wil hen met haar kennis laten maken. En dat ging gewoon niet goed. Nee. En dan is het voor mij heel simpel. "Kijk, ik wil dat jullie haar leren kennen, maar ik heb het gevoel dat jullie het mij misgunnen ..."

Leen: Dus je was wel wat verrast?

Mesut: Ja. Verbaasd ook. Ik had het niet echt verwacht. Maar ik moet er wel bij zeggen, ik heb het gevoel dat een van die dames mij wel leuk vond en dat dat in de weg stond. En dat de anderen dat wisten. En zich tegen haar gingen verzetten.

Leen: Heb je het er verder ooit met hun over gehad?

Mesut: Met dat half-Tunesische en dat Turkse meisje niet, nee. Maar met het Marokkaanse meisje, die spreek ik nog af en toe. Dus ik heb het ook met haar besproken. En nou ja, zij vond het ook kinderachtig. Zelf vond ze niet dat ze zo deed. Maar ik vond wel dat ze destijds heel kil deed. Maar zelf vond ze juist dat Sabien heel kil deed, dus ... Het zat gewoon niet goed nee.

Leen: En dat meisje waarvan je dacht dat ze je wel leuk vond?

Mesut: Dat was dat Turkse meisje.

Leen: En ze reageerden allemaal zo? Ook je vriend?

Mesut: Nee, hij vond het gewoon leuk. En hij wilde haar ook leren kennen.

Leen: Dus het waren vooral de meiden die zo deden. Ja. En is dat nog bijgedraaid?

Mesut: Nee. Helaas niet. Toen heb ik het contact verbroken. Ja. Van, jullie willen geen moeite doen? Dan wil ik ook niet meer de moeite gaan doen.

Afgunst is uiteraard niet typisch voor gemengde relaties maar 'gewone' jaloezie gaat soms schuil achter giftige opmerkingen over het gemengde karakter van de relatie. Wel typisch als reactie op gemengde relaties zijn van de strekking: die 'vreemdelingen' romen 'onze' huwelijksmarkt af. Een typische ergernis ten aanzien van rivalen van andere herkomst is dat deze vissen in een vijver van potentiële partners waarop men zelf meer recht meent te hebben. Zeker wanneer die poel van potentiële partners op een of andere manier beperkt is. Dat is het geval bij een minderheidsgroep met een zo sterke endogamienorm als die onder Turken en Marokkanen. De verzuchting dat 'soort bij soort' moet blijven, wordt hieruit gemotiveerd.

Rachida: Die vriendin van mij, die Turkse vriendin, die stond echt wel honderd procent achter mij. Die heeft het natuurlijk ook tegen haar vriendinnen gezegd. En dan was er een vriendin die zei van: "Waren er geen Turken genoeg of zo in Turkije, dat die met een Nederlander moet gaan of een Marokkaan?" Dus er zit wel een stukje jaloezie bij die meiden. Of geen jaloezie, maar onbegrip. Van "Trouw gewoon met je eigen soort."

Het aanbod van herkomstgenoten die het 'goed doen' is nog beperkter, zeker in de ogen van Marokkaanse jongens en meisjes die over het algemeen geen hoge pet op hebben van de handel en wandel van Marokkanen van de andere sekse. Hoogopgeleide Marokkaanse meisjes willen een man van hun eigen niveau, maar hoogopgeleide Marokkaanse jongens kunnen ook kiezen voor meisjes van andere herkomst. Dat drijft de meisjes tot jaloezie: waarom moeten de weinige goede jongens die er zijn 'allemaal' kiezen voor Nederlandse meisjes? Hier zien we het effect van de in hoofdstuk 1 genoemde emancipatieparadox. Tot voor kort was de mismatch tussen hoogopgeleide vrouwen en minder hoogopgeleide mannen vooral dramatisch voor de meisjes die hierdoor overbleven.

Recent echter lijken de mannen ervan doordrongen dat deze vrouwen aantrekkelijke partners zijn voor hoogopgeleide mannen van andere herkomst, dat de vrouwen zich hiervan bewust zijn en steeds vaker hun blikveld openstellen voor iemand van hetzelfde niveau en ambities dan voor iemand met dezelfde herkomst. Dat zien we terug in de discussies op de jongerenfora die ik in de loop der jaren volgde. Nieuw daarin zijn laagopgeleide Marokkaanse mannen die gebeten reageren op meisjes met een gemengde relatie: in het topic, op www.marokko.nl. ‘Waarom moeten ze per se iemand van hun eigen niveau?’ is de teneur: hoe belangrijk is opleiding nu helemaal? En al snel wordt toegevoegd: het tekort aan Marokkanen van hun eigen niveau is slechts een goedkoop excuus om het aan te leggen met Nederlanders.

Meisje: Klopt. Weinig hoogopgeleide Marokkaanse mannen. Nog een sterker feit; zeer weinig intelligente Marokkaanse mannen.

Jongen: Ik snap je. Daarom jullie massaal aan de kaaskoppige mannen en volop verkazen!

Meisje: jij bevestigde zojuist mijn feit over de Marokkaanse man.

Jongen: praat jezelf er niet uit. Jij weet ook wel dat jij voor een kaaskop gaat die hoogopgeleid is en lekker kan genieten van je leven zonder beperkingen van je religie, cultuur, etc. Jullie moslima (zogenaamde moslima dan) meiden kunnen niet eens met vrijheid omgaan. Dat zie je al terug in jullie manier van kleding en gedrag!

(www.marokko.nl – Tekort aan Marokkaanse mannen – 04-05-2012).

In dezelfde sfeer discussiëren ze over de andere uitblinkers onder hun herkomstgenoten: degenen die zich verdiepen in hun geloof. Nieuw tot de islam bekeerden gelden in de ogen van sommige jongens en meisjes als bijzonder aantrekkelijk (zie hoofdstuk 3): ze zouden serieuzer zijn dan degenen die van huis uit moslim zijn. Dat de weinige serieuze moslimbroeders ook nog een voorkeur zouden hebben voor bekeerde meisjes schiet moslima’s – die met lede ogen de dubbele moraal aanschouwen – in het verkeerde keelgat.

Meisje: Wat ik wel raar vind is dat als een Nederlandse meid een verleden heeft *ma’alish* [geeft niet] maar zodra een Marokkaanse een verleden heeft dan is t *end of the story*, *snappie??* (www.marokko.nl – Wat hebben Marokkaanse jongens toch met blondjes – 01-05-2012).

Sinds kort hebben de meisjes in de gaten dat zij ook een bekeerde moslim kunnen trouwen en dat zij bijzonder begeerde partners zijn onder vrijgezelle bekeerlingen: allengs nemen de giftige reacties van jongens ten aanzien van ‘neppe’ nieuwe moslims toe. Dat het in de praktijk toch uitzonderlijk blijft dat zelfs hoogopgeleiden en goede moslims een gemengd huwelijk sluiten, doet er niet zo veel toe, noch dat de aangrijpingspunten van de ergernissen weinig reëel zijn. Mannen en vrouwen met zorgen over hun eigen kansen op de huwelijksmarkt zien gemengde stellen als een bedreiging, als een uitdaging in de concurrentiestrijd om aantrekkelijke partners. De ene keer richten de pijlen zich op de man of vrouw van andere herkomst, die hen een interessante potentiële partner afsnoept, de andere keer op de man of vrouw van eigen herkomst die durft en bereikt wat men graag zelf had gedurfd of bereikt. Hoezeer men ook afgeeft op gemengde relaties, vaak maskeert dit enkel wat men voor zichzelf zou willen maar niet kan krijgen (zie kader Najib en Julia).

Vriendin1: Ik ben ook vrienden verloren door met een Turkse man te trouwen ... zelfs mijn allerbeste vriendin met wie ik het hele Turkse avontuur heb beleefd bleek uiteindelijk stikjaloers omdat haar Turkse relaties allebei op de klippen liepen. (www.seni-seviyorum.nl – hoe gaan je vrienden er mee om? – 08-05-2012)

Niet-gemengde stellen krijgen eveneens met seksuele afgunst te maken, maar gemengde stellen zijn zichtbaarder dan niet-gemengde. Ze staan symbool voor het overschrijden van normen van ‘mijn’ en ‘dijn’ op de huwelijksmarkt en zijn om die reden aanstootgevend voor *peers*.

6.3.3 Verraad

Verraad is het andere negatieve sentiment dat typisch opduikt in reactie op een gemengde stel. Hoewel verraad en rivaliteit in de praktijk niet makkelijk van elkaar te onderscheiden zijn omdat de uitingen ervan op elkaar lijken, is verraad de emotie van niet-rivalen.

Vrienden en vriendinnen met wie men samen optrekt, reageren soms heftig als men een niet-gemengde relatie aangaat: beginnende relaties slokken de tijd en toewijding van de betrokkenen op en ook wanneer de jonggeliefden niet bij elkaar zijn neemt de relatie hun aandacht in beslag. Vrienden kunnen zich daardoor afgewezen of verlaten voelen. Dat levert wrijving op tussen de nieuwe partner en de vriend of vriendin in kwestie, die in het geval van een gemengde relatie de achtergrond van de ‘vreemde’ partner bekriftiseert.

Najib: Ik heb ook het idee met één goeie vriend, daar had ik wel een goede vriendschap mee en ik denk dat hij gewoon bang was dat hij op de tweede plaats zou komen. Ik bedenk nu dat ik meer aandacht had voor haar. Wij trokken altijd veel met elkaar op: voetbal, naar de bioscoop ... we waren als broers. Als ik bij wijze van spreken zei dat ik geen geld had, dan gaf hij mij zijn pinpas en ook nog zijn pincode, dan ging ik pinnen. En ja, ik weet nog wel, dan had hij werk voor me geregeld bij een pizzeria, gingen we voor het eerst pizza bezorgen. Dat was heel leuk allemaal. Op een gegeven moment was het helemaal omgedraaid. En nu nog, het laatste jaar heb ik geen contact meer met hem.

Vriendin2: Ik ben mijn beste vriendin verloren door mijn Turkse ex. Ik verloor mezelf in die relatie. Wilde alles Turkije. Hup. “Nee, ik ga niet mee stappen want ik wil naar mijn vriendje toe.” “Nee, ik ga niet mee dit doen want hij kan bellen/msn’n”. Dus de vriendschap was snel uitgedoofd. En zoals die vriendin zelf zei: “Jij was jij niet meer. Alles draaide om hem, zijn cultuur, zijn leven, zijn land en je vergat jezelf.” (www.seni-seviyorum.nl. – hoe gaan je vrienden er mee om? – 09-05-2012).

Het commentaar van vrienden die zich op de tweede plaats gezet voelen, is defaitistisch – het blijft toch niet duren – en alle bekende vooroordelen over gemengde relaties worden uit de kast gehaald om dat te onderbouwen. Ze verbinden consequenties aan het negeren van hun waarschuwingen: kom niet bij mij uithuilen als het misgaat. Het verraad zit hem in het feit dat de vriend of vriendin die een gemengde relatie aangaat daarmee moedwillig de problemen opzoekt, een hopeloze strijd aangaat waarin naasten en vertrouwelingen worden meegesleept.

De eerste reactie van velen is daarom zich afzijdig houden. Naaste vrienden en vriendinnen voorzien dat een groot beroep zal worden gedaan op hun steun en

medeleven bij een onderneming waar ze weinig heil in zien. Tegelijk kan een vriendschapsrelatie maar een bepaalde mate van niet in balans zijn in het geven en nemen verdragen. De naasten nemen het hun vriend of vriendin kwalijk dat deze de vriendschapsband onder druk zet voor een hopeloze zaak en nemen in het uiterste geval een voorschot op hetgeen er volgens hen toch al aan zit te komen: ze nemen afstand. Verschillende vrouwen hebben het over het contrast tussen hun niet-gemengde relaties waarbij de vriendinnen volop meegenieten van elk verslag en het weigeren te 'delen in de vreugde' over de gemengde relatie. Juist waar de vriendin met de gemengde relatie een grote behoefte heeft aan steun en bevestiging van haar vriendinnen, krijgt ze geen of slechts een uiterst lauwe reactie. De vriendinnen kijken de kat uit de boom en beschermen zich op die manier tegen in dit geval riskante emotionele betrokkenheid. Het is riskant, omdat ze verwachten dat het toch niet lang goed zal gaan. Als het drama lang genoeg uitblijft, draaien ze meestal bij. Het gemengde stel moet zich in die eerste periode als het ware eerst bewijzen.

Rachida: Nee, iedereen reageerde eigenlijk een beetje hetzelfde, van: "We moeten nog zien hoe dat gaat". Behalve dan die ene Turkse vriendin, die dicht bij mij stond.

Cindy: Ja, wat we wel regelmatig te horen kregen, was: "Ga er maar niet van uit dat jullie lang bij elkaar blijven. Want een Turk trouwt altijd met een Turk", weet je? Maar niemand heeft er ooit negatief over gedacht. Iedereen zag zelf hoe serieus we met elkaar waren, dat we elke dag samen waren. Het zat gewoon goed. Dat zag iedereen ook, dus ... Een goede vriendin die keek ook op toen het uit was. "Hoe kan dat nou, jullie waren het ideale stel?! Hoe jullie met elkaar omgingen, hoe jullie samen waren, gewoon een plaatje."

Het gevoel 'verraden' te zijn door een vriend of vriendin die een gemengde relatie aangaat kan ook betrekking hebben op het idee van 'heulen met de vijand' (Diederichs 2000; Nagel 2003). Vrienden zijn onderdeel van de maatschappelijke tegenstelling tussen de groepen waaruit de partners van het gemengde stel afkomstig zijn. Hun gevoel voor 'wij' en 'zij' wordt erdoor op de proef gesteld. Van beide zijden hebben vrienden het idee dat hun kennis, die kiest voor een partner van de andere groep, daarmee zijn eigen herkomst en identiteit verloochent (zie kader Najib en Julia). Dit wekt ook ergernis bij vreemden, maar naaste vrienden kunnen zich extra bekocht voelen, omdat ze al die tijd dachten dat hun vriend of vriendin 'een van hen' was. Maar nu blijkt dat de exogame vriend of vriendin de normen en waarden van de 'eigen' groep die men vooronderstelde te delen, zomaar op wil offeren voor een relatie met een vertegenwoordiger van de 'andere' groep. Ook als de persoonlijke vriendschapsband de grootste invloed heeft en het gevoel dat men de integriteit van de 'eigen groep' moet verdedigen niet meer is dan een vage notie, nemen mensen hun vrienden de morele onrust kwalijk die een gemengde relatie teweegbrengt. Dit maakt dat de vrienden zich minstens de vraag moeten stellen waar hun loyaliteit ligt.

Tot nog toe behandelde ik reacties van *peers* die een duidelijk aanwijsbaar belang hebben bij een gemengd stel. De gemengde relatie ondermijnt iemands concurrentiepositie op de huwelijksmarkt – zo niet rechtstreeks, dan wel symbolisch – of brengt ongemak in het leven van naasten: ze voorzien een vriendschapsband waarin ze meer zullen investeren dan ontvangen of morele onrust en wijzen daarom het gemengde stel af. Volslagen vreemden, die geen enkel persoonlijk belang lijken te

hebben bij de keuzes van een gemengd stel, voelen zich ook geroepen hun afkeuring te laten blijken. Eind maart 2012 werden in Amsterdam centrum een zwangere Marokkaanse vrouw en haar donkere vriend mishandeld door ‘Marokkaanse’ straatjongens, die haar de term ‘negerhoer’ toevoegden. Waar dit op de jongerenfora wordt besproken melden diverse gemengde stelletjes dat zij op straat door ‘Marokkaanse’ jongens worden uitgescholden. Zelfs meisjes en jongens die niet Marokkaans zijn maar een mediterrane uiterlijk hebben en met een ‘Hollander’ of een ‘neger’ worden gesignaleerd, krijgen dingen toegeroepen in het Berbers of Arabisch, die ze niet verstaan maar waarvan de toon niet mis te verstaan is. In de ogen van degenen die negatief reageren worden door de gemengde relatie belangrijke symbolen van hun groepsidentiteit geschonden. De menselijke reactie op het niet eren van de symbolen van de eigen groep is *righteous anger* of verontwaardiging (Durkheim 1912). Het is een irrationele respons: loyaliteitsgevoelens ten aanzien van de eigen groep zijn gekwetst.

6.4 Sleeping with the enemy

6.4.1 Maagdelijkheid als basis voor distinctie

Tijdens hun adolescentie maken jongeren zich voor het eerst druk over hun eigen identiteit, denkbeelden en opvattingen. Ze moeten zich verhouden tot de cultuur van hun ouders waarin ze zijn opgevoed maar ook steeds meer tot culturen buiten de wereld van hun gezin. Er zijn verschillende jeugdculturen waar ze zich bij kunnen aansluiten en ze moeten bepalen bij welk groepje onder hun *peers* ze zich het meest ‘thuis’ voelen. Vriendengroepen en *peernetwerken* ontwikkelen hun eigen culturele repertoire dat elementen kan ontleen aan een of meer breder verspreide (jeugd)culturen. Een cultureel repertoire is een consistent geheel van gedeelde opvattingen, denkbeelden, attitudes, symbolen, praktijken en gedragsstandaarden. Het is geen wet die door zijn aanhangers absoluut wordt gehoorzaamd, maar een referentiekader dat hun handelen zin en richting geeft. Het wordt geproduceerd en gereproduceerd in de ontmoetingen van de leden van een vriendennetwerk, terwijl ze elkaar vertellen over hun kijk op de situatie en hun handelingen op elkaar afstemmen. Dat wil zeggen dat deze culturele repertoires niet statisch zijn, ze veranderen met het netwerk waar ze mee samenhangen. Een individu kan tussen referentiekaders switchen als hij of zij zich in diverse netwerken beweegt, bijvoorbeeld tussen de thuiscultuur, die van de schoolgenoten en die van de vrienden met wie de jongeren het meest optrekken. Tegelijk zijn deze culturele repertoires gedeeld en bestaan ze dus ook buiten de individuen die een netwerk vormen: dat geeft ze continuïteit en samenhang. Concreet onderscheid ik vier culturele repertoires waar jongeren van Turkse en Marokkaanse origine aan refereren om hun handelen en keuzes te duiden: de traditionalistische familiecultuur, de straatcultuur, de islam en het culturele repertoire van de vrijgevochten jongens en meisjes. Elk van deze culturele repertoires heeft zijn eigen denkbeelden, attitudes en scripts met betrekking tot partnerkeuze, de omgang tussen de seksen, seks voor het huwelijk en etnisch gemengde huwelijken.

De spelregels omtrent seks voor het huwelijk – of dat mag, wie dat mag, wie met wie en de legitimatie daarvan – dienen als onderscheidingspunt tussen verschillende groepen jongeren. Hoe jongens en meisjes uitleggen dat ze zich onthouden van seks voor het huwelijk of juist niet, is een manier van *impression management* (Goffman 1959) waarmee ze zich laten zien als iemand die bij een bepaalde *moral community* wil horen, iemand die

zich laat leiden door een specifieke set van waarden, opvattingen en idealen. Door zich als trotse maagd te gedragen – of juist niet – laten zowel meisjes als jongens hun sociale identiteit zien: het groepje waar ze bij willen horen en waarbinnen ze een goede reputatie willen verwerven. Maar zeker op het gebied van seks is er een verschil tussen wat mensen zeggen dat ze doen en wat ze daadwerkelijk doen. In hoofdstuk 3 kregen we inzicht in de seksuele praktijk van de gemengde stellen. In dit hoofdstuk bevinden we ons weer vóór het toneel: we zien wat jongeren volgens de verschillende culturele repertoires moeten laten zien of verhullen om het in de ogen van hun vrienden ‘goed’ te doen en hoe een gemengde relatie en een gemengd huwelijk in dat kader past. Om het een en ander te illustreren gebruik ik in dit hoofdstuk ook citaten uit mijn eerdere onderzoek onder endogame jongeren.

De meningen van vrienden, hun reactie op de partner met wie je verder wilt en hun spot wanneer die partnerkeuze tegen hun wereldbeeld indruist, heeft grote impact op hoe de jongeren zichzelf en hun relatie evalueren en of ze de emotionele energie kunnen opbrengen om ermee door te gaan. Een afwijzing van de vrienden of vriendinnen kan een prille relatie fnuiken maar kan er ook toe leiden dat men andere vrienden gaat zoeken. In elk van de onderstaande paragrafen behandel ik één cultureel repertoire van Turkse en Marokkaanse jongeren. Daarbij hoort telkens een kader waarin ik de casus van één man of vrouw voorleg: hoe hun keuzes in de liefde werden ontvangen in hun vriendenkring en de relaties tussen de vrienden en vriendinnen veranderden.

6.4.2 Traditionalistische ‘famielimensen’

Het traditionalistische repertoire benadert het meest de traditionele manieren van partnerselectie en huwelijksluiting, zoals die waar sprake van was op het platteland van Turkije en Marokko vanwaar de (voor)ouders van deze jongeren emigreerden (vgl. Yerden 1995; Sterckx en Bouw 2005; Storms en Bartels 2005; Yalçın ea. 2006). Het traditionalistische repertoire is het referentiekader voor de meerderheid van jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst en allen zijn ze vertrouwd met deze ‘weg’. Tot voor tien jaar was dit het repertoire dat hen er zo massaal toe bracht migratiehuwelijken met herkomstgenoten te sluiten (Hooghiemstra 2003; Sterckx en Bouw 2005). Vandaag de dag is om diverse redenen trouwen uit Turkije of Marokko minder populair, maar het familiegerichte denken dat bij het traditionalistische model hoort brengt jonge mensen weliswaar tot huwelijken met partners binnen Nederland (Gijsberts et al. 2012; Sterckx et al. 2014) maar nog steeds strikt uit eigen kring. Het is inherent aan het culturele repertoire dat de keuze uiteindelijk valt op een herkomstgenoot, al zijn er die aan dit repertoire ‘ontsnappen’. Kijkend naar de verhalen van gemengde stellen, kunnen we ons voorstellen dat Farida, Saba, Mehmet of Yalda in eigen kring zouden zijn getrouwd, ware het niet dat het lot anders uitviel. Sterker nog: ook van zichzelf hadden ze altijd gedacht dat ze zouden eindigen met iemand van dezelfde herkomst, met wie hun ouders zouden instemmen. Ze hebben lang geworsteld met hun gevoelens voor een ‘autochtoon’ vanuit het denkkader dat ze tot dan toe hanteerden en waarin ze zouden kiezen voor iemand die bij de familie past. Deze mogelijkheid bewijst dat het op de traditie lijkende repertoire van de ‘famielimensen’ niet traditioneel is: er is wel degelijk ruimte voor het toeval, voor een spontane afwijking van de koers die door de opvattingen, idealen en gebruiken van dit repertoire wordt ingezet. Traditionalistische famielimensen kunnen terecht komen in een gemengd huwelijk, maar het is niet erg waarschijnlijk. En als ze het doen, evolueren ze

vanzelf weg van dit repertoire naar een repertoire waar hun gemengde liefde beter in past, bijvoorbeeld dat van de islam, zoals gebeurde met Farida en Saba of iets dat dichterbij de kosmopolitische leefstijl ligt, zoals Mehmet en Yalda.

Het traditionalistische repertoire is sterk verveven met de islam, maar onderscheidt zich van het repertoire van de bewuste moslims. De islam heeft een grote plek in het traditionalistische repertoire omdat het als onlosmakelijk onderdeel wordt gezien van de Turkse of Marokkaanse cultuur. Het ideaal waarnaar deze jongeren streven is ‘authentiek Turks’ of ‘Marokkaans’ en ze kunnen zich zo onderscheiden van de dominante cultuur. Daarbij hoort de islam. Maar traditionalistische jongeren verzetten zich tegen gemengde huwelijken met argumenten die rond het familieleven draaien: een partner van andere herkomst zal nooit zomaar mee kunnen draaien in het ‘typisch’ Turkse of Marokkaanse familieleven, partner en schoonouders zullen niet vlot kunnen communiceren met hun eigen moeilijk Nederlands sprekende ouders.

Yessir: Voor mij is het ook zo: als ik een Marokkaanse meid trouw, die zit gewoon precies op één lijn met mij. Mijn ouders willen sowieso het liefst dat ze een moslim is. Dat is numero één, qua belangrijk. Nou, tegenwoordig heb je ook Nederlandse meisjes die moslim worden, of Chinese of whatever, maar ik heb het liefst geen Chinese, geen Nederlandse, maar een Marokkaans meisje. Mijn taal is ook belangrijk. Als ik met haar naar Marokko ga bijvoorbeeld. Als je met iemand trouwt, trouw je niet alleen met haar maar ook met de familie. Dus ik denk ook verder na. Ik denk ook aan dat mijn ouders moeten kunnen communiceren met haar ouders en dat geeft mij ook een prettiger gevoel als ik met haar getrouwd ben. (Yessir, Marokkaanse man, 21 jaar – uit interviews voor ‘Liefde op Maar’ Sterckx en Bouw 2005)

Het gros van de traditionalistische ‘familiemensen’ komt zelden buiten de kring van herkomstgenoten; ze groeien op in en blijven onderdeel van de besloten wereld van hun ouders. Vooral onder Turkse jongens en meisjes die ‘omkaderd’ zijn met Turkse verenigingen is dit repertoire gangbaar. Laagopgeleide Marokkaanse meisjes van wie het leven zich dicht bij huis en familie afspeelt, volgen eveneens bijna vanzelfsprekend dit traject. Omdat andere sociale kringen voor hen ontoegankelijk blijken, trekken ze terug in hun omgeving van herkomstgenoten en wordt het ‘trouwen op de Turkse, respectievelijk Marokkaanse, manier’ een symbool van lidmaatschap net zoals het geval is voor ouders in de besloten leefwereld. Tot slot keren ook de ‘spijtoptanten’ – Turkse en Marokkaanse jonge mannen die eerst een ander cultureel repertoire volgden – naar traditionalistischere scripts terug. Daarin past hun ‘uitstap’ naadloos, hetgeen niet kan gezegd worden van het afwijken door vrouwen.

Mesut en Sabien: Terug naar Turks

Zoals we eerder dit hoofdstuk zagen, had Mesut niet zo veel Turken onder zijn goede vrienden. Hij leerde pas meer Turken kennen via Sabien, zijn Iraakse vriendin. Die trok op met de leden van de Turks-islamitische studentenvereniging. Waar Sabiens vrienden het koppel enthousiast onthaalden – “Ze vonden allemaal dat wij heel goed bij elkaar pasten. Er werd nauwelijks zo’n mooi koppel gezien.” – reageerde zijn vriendengroepje van vóór zijn relatie tamelijk giftig. “Ze wilden Sabien niet echt in de groep opnemen.” Mesut is verbaasd en teleurgesteld over de reactie van zijn vrienden en hij verbreekt het contact met hen. Vanaf dan trekt hij steeds meer op met Sabiens Turkse vrienden. Sommigen

daarvan groeien uit tot heel belangrijke personen in zijn leven, vooral nadat het uit ging met Sabien. “Zodoende dat ik ook heel veel jongens heb leren kennen. En zo zie je, dat het toch niet vergeefs is geweest, want ik heb nog steeds contact met ze en het zijn allemaal heel goede jongens. Het zijn inmiddels heel goede vrienden van mij, meer dan vrienden.” Eén van die jongens zag al aankomen, zo vertelde hij achteraf aan Mesut, dat het niet goed zou aflopen met het gemengde stel. “Maar hij zag hoe gelukkig wij waren destijds en dat wilde hij niet verbreken natuurlijk. Nadien, toen de relatie verbroken was, heeft hij wel gezegd dat hij het voelde, dat hij het al wist. Zij is Irakees, hij Turks ... hoe gaat dat later worden als ik naar haar ouders ga? Die overigens wel goed Nederlands spreken. Maar die willen toch dat hun schoonzoon ook de Arabische taal gaat leren. En hoe moet dat als zij bij mijn ouders gaat komen? Er heerst gewoon een taalbarrière. En de cultuur ... cultuur niet echt omdat die toch heel veel gelijkenissen heeft. Turkse en Iraakse cultuur is toch beide oriëntaalse cultuur. Maar meer, zij wilde nog naar het buitenland, zij wilde nog heel veel dingen gaan ondernemen ...” In dit citaat zien we als het ware de discussie terug tussen Mesut en zijn vriend: Mesut herkent zich aanvankelijk niet in de traditionalistische argumenten van taalbarrière en cultuurverschil die zijn vriend aandraagt. Dat was niet zijn ervaring tijdens zijn relatie met Sabien. Ook waren de ouders van beide kanten best open ten aanzien van de relatie. Mesut zou niet de eerste zijn met een gemengd huwelijk in de familie en zijn ouders hebben na aanvankelijk wantrouwen goede ervaringen met hun Nederlandse schoondochter (de vrouw van zijn broer). “Kijk, mijn ouders staan daar heel open voor. Natuurlijk zouden ze het prettiger hebben gevonden als het een Turkse dame geweest zou zijn. Maar ze konden heel goed met Sabien opschieten. Ik heb ook rechtstreeks aan hun gevraagd van, wat vinden jullie ervan als ik met haar zou verder gaan? En mijn moeder zei, gewoon heel simpel: ‘Het is een leuke, spontane dame en ik vind jullie heel goed bij elkaar passen.’ En mijn vader zei *idem dito*.” Het is dus vooral die ene goede vriend van hen beiden die beren op de weg zag. “Kijk, die Turkse vriend van mij is echt zeer gelovig. En zij is ... ze draagt geen hoofddoek. Met geen hoofddoek wil ik dus aangeven dat ze niet zo bezig is geweest met haar geloof, met de islam.” Dan gaat het uit tussen Mesut en Sabien. Mesut liep enige tijd met zijn ziel onder zijn arm. Hij vond gehoor bij deze vriend en enkele andere jongens van de studentenvereniging en onder hun invloed is hij zelf ook steeds meer gaan nadenken over zijn identiteit als Turk en moslim. “Kijk, als er iets ernstigs gebeurt, kom je meer tot jezelf, tot je basis. Dan ga je nadenken van, wat is er gebeurd ... Ik ging toen heel veel met die vrienden om en ik wist dat ze zich ook verdiepten in hun geloof, een andere levenswijze. En daarbij voel ik me veel meer op mijn gemak.” Bij de nieuwe levenswijze hoort een andere kijk op relaties, seks en de omgang tussen de seksen. Waar hij zich vroeger niet zo bezig hield met de voorschriften van geloof en cultuur op dit gebied, is hij er vandaag de dag vol van; Mesut is ‘serieus’ geworden. “Mijn referentiekader is nu wat strikter. Op dat moment is het, je wordt beïnvloed door je vrienden, door je omgeving. Je bent nog niet ontwikkeld, je denkt nog niet. En nu denk je wat meer. Vroeger lieten we ons gewoon ... op een gegeven moment hebben we ons maar overgegeven aan het regime ... uitgaan, roken, drinken ... veel bezig zijn met meisjes en zo ... Ja, toen had ik een heel ander leven. Ik wil niet zeggen dat het nu zo bovenzintuiglijk is allemaal, maar destijds was het allemaal ... oppervlakkigheden. En nu, ga je meer nadenken over het leven. Ik heb nu een visie dat het niet alleen maar is, zoals het nu is. Toen ik uitging had ik iets van ‘dit is niet helemaal hoe ik mijn leven wil voortzetten’: met uitgaan, met drank, met alleen maar gesprekken over vrouwen. Dat is erg nihilistisch als ik het zo mag zeggen. Kijk, ik heb een alevitische achtergrond. Daar verdiep ik me sowieso in. Maar ik verdiep me ook in de islam. De Koran lees ik ook zo nu en dan. Die heb ik nog steeds niet helemaal gelezen, maar ik ben eraan bezig. Dus ... in een kort tijdsbestek is mijn levenswijze, mijn kijk op dingen, veranderd.” Zoals hij op dit moment tegen zichzelf en de toekomst aankijkt, denkt hij dat hij zich het meest thuis zou

voelen bij een Turkse vrouw. "Maar dan wel met een betekenisvolle. Niet 'zomaar eentje uit de rij'. Iemand die eruit springt. *Siradan birkişi değil siradan olmassın*. Wat ik probeer te zeggen is ... Het moet wel iemand zijn waar ik moeite voor moet doen en die de moeite waard is. Maar ik verwacht wel dat het een Turkse dame zal zijn."

6.4.3 Bewuste moslims

Zowel Turkse als Marokkaanse, zowel hoogopgeleide als laagopgeleide mannen en vrouwen kiezen voor de islam als cultureel repertoire waarvan ze het gevoel hebben dat het leven volgens zijn normen en waarden hen ergens bij laat horen en in die groep aanzien schenkt. Gedeeltelijk in reactie op de toenemende vervreemding van moslims door de westerse wereld, zijn steeds meer jongeren zich vragen gaan stellen bij het geloofsaspect van hun achtergrond. In het kader van deze sociale klimaatsverandering worden Turken en Marokkanen in Nederland en andere westerse landen vaker aangesproken op hun identiteit als moslim. Veel van de vragen die buitenstaanders aan hen stellen en die moslimjongeren ook bezighouden over de compatibiliteit van de waarden van de islam met het leven in het Westen, kunnen hun ouders niet beantwoorden (de Koning 2008). De oudere generaties beleven de islam als een vanzelfsprekende praktijk die ze uitvoeren zoals ze hem voorgeleefd hebben gekregen tijdens hun jeugd in het land van herkomst. Veel jongeren verdiepen zich daarom in het geloof, gaan de geschriften bestuderen en worden een 'bewuste' moslim, die actief op zoek gaat naar een levensstijl die aansluit bij de voorschriften van de islam.

Er zijn wel verschillen tussen Turkse en Marokkaanse moslims in Nederland. De eersten zijn aangesloten bij een moskeevereniging als Milli Görüs, Diyanet of Haci Bayram, alle organisaties die in Nederland takken vormen van een internationaal, gevestigd netwerk met hun hoofdzetel in Turkije (Sunier 1996). Hun islam is sterker verweven met hun Turkse, nationalistische identiteit. Marokkaanse moslims daarentegen gaan individualistisch te werk om hun geloof gestalte te geven: ze speuren het internet af om bij cyberimams antwoorden te vinden op de vragen waar zij persoonlijk mee worstelen, gaan de ene week naar de lezing van een bekende geleerde die hen aanspreekt en de week daarna naar een bezoekende imam die op dat moment in de mode is. Zo 'knippen en plakken' ze een geloofsleer bij elkaar die op hun maat gesneden is. Dit wil niet zeggen dat ze een loopje nemen met het geloof of de officiële lezing van de islam. Ze zijn juist op zoek naar de zuivere islamitische levenswijze waarin ze van thuis uit wel geïntroduceerd zijn, maar die ze daar nooit écht hebben beleefd: de volkse islam van hun ouders is in hun ogen dooraderd met waarden, normen en gebruiken die stammen uit de traditionele etnische cultuur, niet uit de leer van de Profeet (vgl. de Koning 2008). Hun zoektocht naar een zo bewust islamitisch mogelijke levensstijl is een manier om zich te onderscheiden en te rebelleren tegen zowel de dominante groep in de samenleving als tegen de eerste generatie.

Een voorbeeld daarvan is de manier waarop de bewuste moslims omgaan met de maagdelijkheidsnorm, de scheiding tussen de seksen, partnerkeuze en hofmakerij: zo zijn ze het bijvoorbeeld niet eens met de ongelijke behandeling van jongens en meisjes op het gebied van seks voor het huwelijk. Als de maagdelijkheidsnorm onder Turkse en Marokkaanse jongeren al ter discussie staat, is het in de kringen van de bewuste moslims. Niet zozeer omdat meisjes meer bewegingsvrijheid willen op seksueel gebied, maar omdat

ze de grotere vrijheid van jongens willen terugschroeven (Sterckx en Bouw 2005; de Koning 2008). Volgens de islam horen zowel mannen als vrouwen immers hun maagdelijkheid te bewaren tot het huwelijk. De beweging van jongeren die zich op basis van hun moslimidentiteit een maatschappelijke positie proberen te verwerven, schuift de maagdelijkheidsnorm voor mannen én vrouwen naar voren als *identity marker* waarmee ze zich afzetten tegen de dominante Nederlandse cultuur, maar ook tegen hun ouders (de Koning 2008).

Met Mesuts hervonden geloof heeft hij ook de kijk van de 'zuivere islam' op seks voor het huwelijk geïnternaliseerd. Als hij nu iemand zou ontmoeten met wie het klikt, zal hij seksueel contact uitstellen tot het huwelijk.

Mesut: "Ja. Natuurlijk. Dat is voor mij niet zo'n issue." Zelf is hij geen maagd meer, maar zou hij dat wel verlangen van zijn toekomstige echtgenote? "Dat is een hele goede vraag ... Dat vind ik onrechtvaardig. En oneerlijk. Ongelijk ook. Daarom zeg ik ook, ik had liever niet zo'n ervaring meegemaakt maar ... Omdat ik het eigenlijk iets heel moois vind tussen twee mensen. Ik bekijk het heel ... romantisch. Traditioneel misschien wel. Maar ik verwacht het niet van haar, nee. Ik denk dat het iemand van mijn leeftijd gaat worden. Zesentwintig. Het zou kunnen dat diegene al zo'n relatie achter de rug heeft gehad. Ik zal daar niet heel rouwig over zijn. Maar dat moet dan wel echt een gesloten boek zijn. Maar dat het echt moet, nee. Ik vind, dat man en vrouw wat dat betreft dezelfde rechten hebben en dezelfde eisen aan elkaar moeten stellen. Dus dat heeft niks te maken met het feit van, een man is een man, dus hij kan spelen, verkennen op dat gebied en een vrouw moet kuis en rein zijn. Ik vind het vooral belangrijk dat je erover hebt nagedacht, wat rein is, wat zuiver is. Dat is veel belangrijker. Kijk, we hebben tot nu toe het religieus aspect er buiten gehouden, maar als je puur naar het religieuze kijkt, dan gebeurt het gewoon niet. Dat is een bepaalde levensfilosofie, het is een overgave, dat staat in de Koran en dan doe je het gewoon niet. Want je bent dan vrezend voor het hiernamaals. Nou ja, vrezend klinkt nou ook weer zo ... Maar het is eigenlijk op lange termijn, vind ik het iets heel moois."

Een gebied waarop de bewuste moslims ook andere keuzes maken dan hun ouders en traditionalistische jongeren, is in hun houding ten opzichte van etnisch gemengde stellen. Voor hen komt religieuze endogamie op de eerste plek en zoals al eerder werd aangehaald is het voor sommigen juist aantrekkelijker om een tot de islam bekeerde partner te trouwen. Hun typische reactie op een gemengd stel is dan ook: als ze maar beiden moslim zijn. En getrouwd, komt er meestal ook vrij snel achteraan. Want relaties voor het huwelijk zijn uit den boze, dus als een gemengd stel zich daaraan bezondigt, zijn de partners (ook de Turkse of Marokkaanse) niet werkelijk goede moslims. Dit leidt tot het neoformalisme inzake hofmakerij dat ik beschreef in hoofdstuk 3. Door deze weg te volgen botsen ze met hun familie omdat ze die niet de rol toekennen die haar traditioneel toebehoort. Doordat de jongeren de kaart van het geloof – dat ook hun ouders hoog in het vaandel dragen – trekken, kunnen de ouders zich niet al te sterk verzetten tegen de keuzes van hun kinderen en kunnen ze zich er uiteindelijk ook makkelijker bij neerleggen.

Hun zichtbaar door de islam geïnspireerde levensstijl wordt door de bewuste moslims en vooral door de meisjes onder hen vaker ingezet als hefboom om meer bewegingsvrijheid en autonomie te verkrijgen (o.a. Bouw et al. 2003). Ouders beperken hun dochters handel en wandel immers om haar reputatie te beschermen en daarmee ook de eer van de familie. Ook dat is een reden voor de grote populariteit van de islamitische

leefstijl onder meisjes en jonge vrouwen vandaag de dag. Maar deze meisjes gebruiken de hoofddoek niet om hun ouders zand in de ogen te strooien: om hem stiekem af te doen wanneer ze de straat uit lopen. De bewuste moslimvrouwen houden zich strikt aan de voorschriften betreffende seks voor het huwelijk en willen uit eigen beweging geen ongeoorloofde omgang met de andere sekse.

Ozlem: Mijn moeder vond het heel vervelend dat ik niet eerst maandenlang met hem ben uit geweest. Mijn moeder wou dat ik eerst ging flirten zodat ik hem echt leren kennen kon, maar ik dacht: 'dat wil ik niet hebben, want leren kennen dat lukt je toch niet'. Dat is het, ik ben heel erg vrij opgevoed in vergelijking met andere Turkse jongeren. Ik mag gewoon in de avond en nacht uitgaan, ik mag een vriendje hebben, van alles wat ik niet doe. Omdat ik een religie heb en ik wil me daarbij houden en mijn religie heeft bepaalde regels waar ik me aan hou. Bijvoorbeeld, je mag geen lichamelijk contact, helemaal niets, voordat je getrouwd bent. Ik zelf accepteer niet dat ik jarenlang verloofd blijf want er kunnen allerlei belemmeringen tussenkomen en dat wil ik helemaal niet hebben. Volgens de islam mag ik dan ook niet echt intiem zijn met hem. Met je gevoel dat mag ook niet, of dat mag wel maar dat heeft een bepaalde grens en met hem zou ik helemaal geen grenzen willen hebben. Daarom wil ik zo snel mogelijk trouwen (Ozlem, Turkse vrouw, 18 jaar. Gaat zich veroveren met Turkse jongen uit Duitsland van zelfde socioreligieuze vereniging – uit interviews voor 'Liefde op Maat' Sterckx en Bouw 2005)

De meesten willen dus een echtgenoot die ze zelf hebben gekozen, of aan wie ze hun fiat hebben gegeven, maar zonder dat ze deze potentiële echtgenoot eerst langdurig hebben leren kennen in een clandestiene relatie (zie hoofdstuk 3). Hierin zit het zwakke punt in hun strijd voor autonomie: door hun zelfopgelegde vrijheidsbeperking, met name het vermijden van intiem contact met de andere sekse, leren ze ook weinig potentiële echtgenoten kennen. Daardoor blijft hun zelfgekozen toekomstige partner een hooglijk abstract idee: het is geen vriend van vlees en bloed, geen *compagnon de route* met wie ze een persoonlijke geschiedenis delen of voor wie ze zelfs maar passionele gevoelens koesteren. Zeker wanneer het tot een conflict komt met hun ouders over hun eigen partnervoorkeur of een kandidaat die door hun ouders is voorgedragen, is vechten voor de abstracte 'partner van eigen keuze' en volhouden een zware opgave: als de meisjes al een alternatieve kandidaat hebben, is dat niet meer dan een oppervlakkige kennis.

Seksuele interactie zorgt voor een versterking van de emotionele band tussen partners en emotionele betrokkenheid op de symbolen van die betrokkenheid: eigen rituelen of gedeelde herinneringen (Collins 2004). Bewuste moslims, zowel mannen als vrouwen, zijn de enigen die daadwerkelijk seksuele interactie voor het huwelijk uit de weg gaan. Zij verkrijgen aanzien in hun vriendengroep met hetzelfde culturele repertoire door zich duidelijk niet in te laten met seks. De relaties van toekomstige partners die elkaar enkel kennen in een gechaperonneerd gesprek, maar die nauwelijks tijd met elkaar doorbrengen in privacy ontberen de substantie die nodig is om lang in te gaan tegen de druk van een afkeurende familie, zeker als die inspeelt op de loyaliteit van de jongeren.

De leefstijl van de bewuste moslima's en hun onthouding van seks en relaties verklaart waarom hoogopgeleide vrouwen niet méér buiten de eigen kring trouwen dan ze doen. Volgens hun eigen zienswijze zijn ze wel gemachtigd hun partner onder niet-herkomstgenoten te zoeken, zolang hij maar moslim is. Partnerkeuze en hofmakerij inrichten volgens de regels van de islam schept mogelijkheden die volgens de traditionele

cultuur niet of nauwelijks voor vrouwen zijn weggelegd: meer autonomie op de huwelijksmarkt en initiatief nemen in de partnerkeuze en hofmakerij. In de praktijk is het echter nog steeds moeilijk je te verzetten tegen een familie die aandringt op etnische endogamie. Bovendien: 'spontane' bekeerlingen zijn zeldzaam. Het is daarom wel bijzonder dat onder mijn gesprekspartners verschillende gemengde stellen bestaan uit een Turkse of Marokkaanse en een spontaan bekeerde moslim: Mathijs en Saba, Farida en Bilal, Saloua en Karim.

6.4.4 Stoere straatjongens

Voorlaaggeschoolde, Marokkaanse jongens voelen zich aangetrokken tot de 'straatcultuur', ze trekken op in los samenhangende groepen van stoere 'straatjongens'. De straatcultuur is uitgesproken macho, de jongens verwerven lidmaatschap van de groep en status op basis van hun uitstraling dat ze hun mannetje kunnen staan, zelfverzekerd en hard zijn, competitief, alert, loyaal aan vrienden en bovenal: dat ze te allen tijde bereid zijn tot geweld (voor een uitgebreide schets, zie de Jong 2007; vgl. van Gemert 1998; Werdmölder 2005). Dit zijn de jongens die negatief in beeld komen, juist wanneer ze werken aan hun stoere reputatie: de jongens die op straathoeken hangen, meisjes lastigvallen, tasjes roven en wanneer de gelegenheid zich voordoet relletjes veroorzaken. Maar de straatcultuur is niet voorbehouden aan 'Marokkaanse' jongens: er zijn ook 'Nederlandse', 'Turkse' en 'Surinaamse' straatjongens met veelal dezelfde waarden en gedragspatronen. Bovendien modelleren ze (delen van) hun repertoire naar het voorbeeld van (afro-)Amerikaanse straatjongens.

Het betreft dan jongens die in soortgelijke omstandigheden hun weg moeten vinden als de Marokkaanse straatjongens: met een door hun lage opleiding en slechte reputatie zeer beperkte kansen op de arbeidsmarkt, in achterstandsbuurten met grote concentraties lotgenoten, in arme huishoudens met veel spanningen waardoor ze de straat op worden gedreven. Het zijn jongens die voor de vervulling van hun behoefte aan erkenning, status, vermaak en veiligheid op elkaar zijn aangewezen omdat ze te weinig of het verkeerde cultureel kapitaal hebben om te kunnen toetreden tot reguliere netwerken en deelnemen aan de statusmechanismen van de dominante cultuur (Collins 2004; vgl. de Jong 2007). Anderzijds zijn niet alle Marokkaanse jongens 'straatjongens' en degenen die het niet zijn, doen er alles aan om zich van de straatcultuur te distantiëren. De straatcultuur met zijn waardering voor fysieke kracht, durf en gevatheid geeft mogelijkheden tot succes aan degenen die in de doorsneemaatschappij te weinig mogelijkheden en te veel beperkingen ondervinden om succesvol te kunnen zijn.

Marokkaanse of Turkse straatmeiden zijn er weinig: meisjes mogen niet uitwijken naar de straat om een drukke, moeilijke thuissituatie te ontvluchten, zodat ze zelden te zien zijn op de hangplekken waar de straatboefjes elkaar treffen. Met dezelfde beperkte kansen op succes in de reguliere maatschappij als hun broers, zitten Turkse en Marokkaanse meisjes thuis, helpen ze in het huishouden of richten ze zich op school omdat ze daar wel meer bewegingsvrijheid genieten (Bouw et al. 2003). Meisjes van andere etnische groepen hangen wel met de straatjongens, maar zijn daarbij op markante manier uitgesloten van echte deelname in de statuscompetitie: de straatcultuur kent mannen een absoluut dominante rol toe en vrouwen verschijnen vooral als 'waar', als attribuit in het *impression management* van de jongens. Zij verwerven vooral naam op gebied van seksuele aantrekkelijkheid en (on)toegankelijkheid. Toch duiken er ook Marokkaanse en Turkse

meisjes op in de straatcultuur: voor de meisjes die radicaal breken met hun thuismilieu en de verplichtingen van het 'goede dochterschap', maar die weinig kansen hebben om zich op eigen houtje te vestigen in de reguliere maatschappij – zoals wegloopsters of slachtoffers van loverboys – is de straat op zijn minst een tussenstation. Onder mijn gesprekspartners benoemt Hakima zichzelf met de bijbehorende 'geuzentrots' als een meisje van de straat: ze is stoer, hard en heeft zich in de tijd dat ze door haar familie werd uitgespuwd helemaal alleen staande gehouden in een moeilijke en vijandige wereld. Ze heeft zich echter succesvol ontworsteld aan die situatie en een hbo-opleiding afgerond en was nooit echt kansloos.

Het aspect van de straatcultuur dat de straatjongens bijzonder interessant maakt voor dit onderzoek is hun attitude tegenover relaties, meisjes van andere etnische groepen en het huwelijk. Volgens de Jong (2007) is een van de manieren waarop een stoere straatjongen kan demonstreren dat hij verschillende waarden van de straatcultuur goed beheerst, uitblinken op het gebied van seksuele veroveringen. Een 'player' die makkelijk 'chicky's' kan scoren: die succesvol is in het meisjes tot seks overhalen, weet zich om die reden bij de andere straatjongens in de kijker te werken. Makkelijk meisjes krijgen is een teken van viriliteit en van (financieel) succes: meisjes worden aangetrokken door geld en luxe en een echte player beschikt derhalve over beide. De hardheid, de 'niemand maakt mij iets'-attitude en de scherpheid waarbij je elke situatie in jouw voordeel weet uit te buiten – kenmerken die in en onder straatjongens hogelijk worden gewaardeerd – worden weerspiegeld in het feit dat de echte player wel speelt met gevoelens van anderen om te krijgen wat hij wil (seks), maar zelf niet emotioneel betrokken raakt bij de meisjes met wie hij seks heeft. Hij maakt meisjes verliefd, maar als hij ze eenmaal heeft gehad, dumpt hij ze weer zonder spijt. Tot slot scoort hij hoger in de ogen van zijn vrienden, naarmate het te veroveren meisje moeilijker is. De straatjongens maken een scherp onderscheid tussen 'meisjes voor de seks' en 'nette meisjes, potentieel huwelijksmateriaal'. Dit onderscheid is met name gebaseerd op het feit of zo'n meisje tot aan het huwelijk weerstand kan bieden aan de mannen. Een moment van zwakte en een meisje tuimelt genadeloos naar de categorie van de 'meisjes voor de seks', per definitie geen huwelijksmateriaal. En ook de straatjongens verwachten ooit te zullen trouwen: het is het definitieve vaarwel aan hun leven op straat, de bekroning van het proces van 'rustig' en 'serieus' worden dat hun overgang naar de volwassenheid inleidt. Leggen zij zich eenmaal vast als verantwoordelijk gezinshoofd, dan willen ze absoluut niet 'bekocht' worden met een vrouw die door een ander al werd veroverd. Dat is onverteerbaar volgens de mores van de straatjongens: als zij serieus worden en trouwen, dan met een maagd (vgl. Sterckx en Bouw 2005). In mijn gesprekken met endogame en exogame jongeren wordt naar deze praktijken van straatjongens verwezen.

Ozlem: Mijn broer is heel anders dan mij, hij houdt zich niet aan de regels van het geloof. Hij heeft op dit moment een Nederlandse vriendin. Ik vind 'r heel lief, maar mijn broer kan geen toekomst bedenken met haar. Hij zou niet met haar willen gaan trouwen, want ze doet alles wat mijn broer zegt en daar houdt hij niet van. Een meisje moet ook een beetje nee kunnen zeggen. Maar ik kan haar dat ook niet kwalijk nemen want bij Nederlanders is dat gewoon anders. Die kunnen veel vrijer zijn. Zij pikt gewoon alles van mijn broer en daarom vindt mijn broer: ik wil geen vrouw hebben die alles doet met heel veel mannen, dat wil hij niet hebben.

De jongens zien meisjes van niet-islamitische herkomst als makkelijker – niet door de maagdelijkheidsnorm gehinderd – dan bijvoorbeeld Marokkaanse of Turkse. En inderdaad komen ze in het uitgaanscircuit en op straat eerder meisjes van andere dan van eigen herkomst tegen, met wie ze relaties aangaan. En zijn er al Marokkaanse of Turkse meisjes op straat, dan behoren deze om die reden ook tot de categorie ‘makkelijk’ en ‘enkel voor seks, niet voor meer’. Dit wil overigens niet zeggen dat nette Marokkaanse en Turkse meisjes geen doel zijn voor de straatjongens: op meisjesfora als www.chaima.nl, www.marokko.nl, et cetera staan voldoende afschrikwekkende verhalen van meisjes die zich na jaren verkering lieten ontmaagden door de jongen die aan hen beloofde te zullen trouwen, met wie ze soms al officieel verloofd waren, waarna ze aan de kant werden gezet omdat de vrouw met wie hij trouwt maagd moet zijn op haar huwelijksdag. Deze verhalen zou je kunnen afdoen als *urban myth* met een oriëntaals tintje, ware het niet dat met enige regelmaat jonge mannen hun twijfels over een trouwpartij voorleggen op dezelfde fora omdat ze te elfder ure te weten komen dat hun aanstaande geen maagd meer is. Meisjes van hun eigen cultuur gelden voor de Marokkaanse en Turkse straatjongens als een extra uitdaging en bovendien kan je zo je rivalen op straat vliegen afvangen, daar ook zij ooit moeten trouwen, misschien met een van jouw oude veroveringen.

Relaties met meisjes van andere herkomst zijn per definitie vrijblijvend, tenminste vanuit de optiek van de *player* en zijn publiek. Een vrijwilliger bij een centrum voor Marokkaanse jongens lachte ongemakkelijk, toen ik hem vroeg of onder de jongens met wie hij werkt er ook waren die een serieuze gemengde relatie hadden: “Zeker, sommige jongens hebben wel Nederlandse of Surinaamse vriendinnetjes, maar die zijn ..niet serieus ... zeg maar: voor de seks.” Ook viel de term ‘oefenmeisjes’. Maar hij vertelde er ook bij dat als ze een serieuze relatie krijgen, gemengd dan wel met een meisje van dezelfde herkomst, zij daarmee niet te koop lopen in de kring van straatjongens. Jongens met serieuze verkering verdwijnen in ieder geval voor de duur van de verkering uit het jongerencentrum en ‘van de straat’. Dit gebeurt enerzijds omdat verliefde gevoelens voor een meisje moeilijk te rijmen zijn met het harde, onbewogen imago van de stoere straatjongen en anderzijds om de anderen niet de gelegenheid te geven het uit afgunst te verpesten. De jongerenwerker suggereerde dat de jongens geen gelegenheid onbenut zouden laten het meisje in opspraak te brengen als uitdaging aan het adres van haar vriend. In de groepsdynamiek van de straatboefjes is de ongeschreven regel dat je probeert waar mogelijk voordeel te halen uit de situatie, ook ten koste van je maatjes (vgl. van Gemert 1998; de Jong 2007). Bovendien is het verschijnsel, dat een pril stelletje naar binnen is gericht en minder op de respectievelijke vrienden en vriendinnen, privacy zoekt en zich terugtrekt uit het ‘openbare’ leven, vrij universeel en niet typisch voor de straatcultuur. De combinatie van opscheppen als het over vrijblijvende (of mislukte) relaties gaat en stilzwijgen als het om serieuze relaties gaat, zorgt er wel voor dat het beeld van gemengde relaties als per definitie niet serieus en voortkomend uit puur seksueel opportunisme in stand blijft (vgl. Everaert en Lamur 1993).

Najib en Julia:Weg uit de krabbenmand

Najib ging in de tijd voor hij Julia kende vooral om met een aantal Marokkaanse straatjongens. Die jongens kende hij van school en uit de buurt en vooral ook van de moskee waar hij vanaf zijn vijftiende ongeveer naartoe begon te gaan. “Echt Nederlandse vrienden had ik niet. Ik had altijd wel goed contact met de jongens van Nederlandse afkomst in mijn klas en op voetbal, maar ik heb niet echt vriendschappen, ik ga niet met ze

stappen, of ... Als ik ze op straat tegenkom dan is het 'Hee, hoe is het?', maar meer niet." Najib stelt dat gezien hoe zijn leven er toen uitzag, het best opmerkelijk is dat hij nu al zo lang een relatie heeft met een Nederlandse vrouw en ook nog trouwplannen. Sterker nog: van de vrienden die hij destijds had was hij waarschijnlijk de laatste van wie ze dit verwachtten. Hij was immers altijd 'de serieuze' van het stel, bezig met zijn geloof, die na het moskeebezoek gewoon naar huis ging als de anderen gingen hangen in de stad. "Als je iedereen die mij kende in die tijd zou vragen, zouden ze dat raar vinden. Dan zouden ze zeggen: 'Pff, raar dat die een vriendin heeft.' Als je mij op die leeftijd zou hebben gezien, zou je hebben gedacht: oh, die gaat trouwen met een vrouw met een hoofdoek. Ik ging naar de moskee en hoe ik mij uitte, was ik zo dat ik mijn geloof goed liet zien. Ik leerde daar Koran en ik was een van de betere leerlingen dus mensen kijken dan anders tegen je aan. En dat was ook iets om niet te gaan doen, op straat naar een meisje kijken, want straks ziet iemand mij ..." Het was in de ogen van Najibs toenmalige vrienden al vreemd dat hij een relatie begon, laat staan met een autochtoon meisje. Zelf hadden ze ook wel Nederlandse vriendinnetjes, maar dat was per definitie niet serieus. De jongens plagen Najib met zijn verkering: voortdurend laten ze horen wat ze denken over autochtone meisjes. Uiteindelijk wordt hij het moe zich constant te verdedigen en gaat hij zijn vrienden van de straat steeds vaker uit de weg. "Doordat ik een Nederlandse vriendin had, ben ik wel veel vrienden kwijtgeraakt. Niet in de zin dat ze niets meer met me te maken willen hebben, maar ik heb die beslissing zelf genomen omdat ik dacht van ... ja, dat ik dat niet op prijs stelde, wat zij daarvan vonden. Zij vonden het niet normaal dat je lang bleef met een Nederlands meisje. De meesten hebben zo'n beeld van Nederlandse meisjes, dat die sletten zijn, zeg maar. Vooral jongens die niet zo'n goed denkbeeld hebben van hoe de wereld, hoe de samenleving in elkaar zit. Ik vond op een gegeven moment van: dit is wel goed zo, even goeie vrienden ... jij doet gewoon jouw ding en ik doe mijn ding ... Het klikte op een gegeven moment niet meer. Na jah, de laatste tijd heb ik niet echt veel contact meer met ze. Als ik eraan denk waarvoor je vrienden hebt, wat je doet samen en wat de inbreng daarin zou zijn van hun kant ... Nee, daar heb ik niet echt meer behoefte aan." De vrienden gebruiken verschillende argumenten waarom serieus zijn met een Nederlandse niet zou kunnen. Voor een deel grijpen ze daarbij terug op het geloof en spreken ze Najib erop aan dat een relatie en dan ook nog met een ongelovige vrouw in strijd is met de principes die hij vroeger zo vurig verdedigde. "Ik begrijp wel het idee dat daarachter zit bij hen. Veel van hen ken ik van de moskee. Daar leer je wel bepaalde gedragsregels: hoe je met mensen omgaat, wat je beter niet doet etc. Daarbij komt ook dat je een vriendin hebt en in de islam mag dat niet. Het is dat je eerst gaat trouwen en daarna mag je met elkaar optrekken. Ik denk als ze Marokkaans was geweest, dan had dat ook wel problemen gegeven maar minder." Maar Najib merkt ook op dat het geloof bij zijn vrienden nu ook weer niet zo diep gaat. Als dat argument niet werkt, vinden ze wel een ander. Hij begint te vermoeden dat er iets heel anders schuilgaat achter hun schamperen op zijn gemengde relatie: afgunst. "Het ligt er maar aan waar zij op een gegeven moment op kunnen terugvallen. De ene keer is het islam, terwijl ze zelf niets aan de islam doen, de andere keer is het ... Het ligt er maar aan wat ze goed kunnen gebruiken." De omgangsvormen van de straatjongens hebben veel weg van een krabbenmand: mensen zijn snel en fel afgunstig ten aanzien van groepsgenoten die vooruitkomen en door roddel en sabotage wordt degene die boven het maaiveld uitsteekt al gauw weer naar beneden getrokken (vgl. van Gemert 1998). Ook dat is een reden om voortdurend luidkeels te verkondigen dat Nederlandse vrouwen niet deugen voor iets serieus. "Achteraf denk ik ook: ze zullen dat minder leuk vinden omdat ze liever zichzelf zagen lopen met haar in plaats van mij. Tenminste, ik heb ook altijd het idee gehad, dat ze het me eigenlijk misgunnen. Dat ze er niet tegen kunnen van ja, hij heeft een vriendin en ik niet." Ondanks de meningen die ze verkondigen over Nederlandse vrouwen is het feit dat

Najib zijn vaste verkering met Julia vol weet te houden, ook een zoveelste teken dat hij slaagt waar ze zelf achterblijven. Zeker omdat de jongens inmiddels de leeftijd hebben bereikt om rustig te worden, de gekkigheid van de straat af te zweren en volwassen verantwoordelijkheden op zich te nemen. En Najibs vrienden doen het niet zo goed in het reguliere leven. “Nou ja, op school gaat het niet zo goed en ook vaak in de bak zitten en ... ja, niet allemaal, maar een aantal van hen ... Ik ben niet iemand die, alhoewel ik altijd met ze ben omgegaan heb ik nooit zulke dingen gedaan. Ik drink ook niet, veel van hun drinken wel. Ja, zulke dingen zeg maar. Een goede vriend van mij, op die leeftijd kattenkwaad, is dus overgegaan op ... een beetje professioneel, nou ja, niet echt professioneel, maar die breekt zo nu en dan ergens in. Ik heb het hem niet zien doen, maar het zou best kunnen.” Najibs gemengde relatie is voor zijn vrienden het symbool van zijn succesvolle opstap naar de Nederlandse samenleving, naar een plaats in het daglicht die zij voor zichzelf niet weggelegd zien. Daarom wordt Najib verweten dat hij zijn afkomst verloochent, zowel zijn Marokkaanse roots als zijn sociale herkomst: uit hun midden van straatboefjes: hij voelt zich nu zeker te goed voor hen. “Ze zeggen: ‘Jij bent vernederlandst.’ Ik ben pas op latere leeftijd naar Nederland gekomen en de jongens waar ik mee omging zijn hier geboren maar ze spreken met een accent. En ik niet. Daarom werd ik toen ik met een Nederlands meisje ging vaak de mond gesnoerd met: ‘Ja, jij bent vernederlandst’. Toch, op dit moment kom ik toch jongens tegen die zeggen: ‘Goed dat je iemand hebt gevonden die bij je past en met wie je zolang bent.’ En dan denk je: zie je wel dat zij best zoiets zouden willen?! Maar dat zeg je niet. Want je weet als je het zou zeggen, zou het wel weer zijn van: ‘Ik ben wel blij voor jou, maar nee, dank je.’”

Er zijn heel wat voormalige straatjongens die ‘blijven hangen’ aan hun vriendin van een andere herkomst, die samenwonen, trouwen of kinderen met haar krijgen. Najib komt uit een vriendengroep van straatjongens, maar maakte toen hij jonger was al andere keuzes. Daarnaast bleek van mijn gesprekspartners ook Cindy's gemengde relatie er een te zijn geweest met een – in dit geval Turkse – straatjongen. Dat kunnen we tenminste opmaken uit haar relaas van het begin van hun relatie.

Cindy: Want mijn neef die zei zo van: “Nee je moet niet met hem omgaan, want je weet wel, Turken die zijn zo, die trouwen met hun eigen volk en het is ook al geen goeie jongen en blablabla.” Mijn neef had me eigenlijk wel voor hem gewaarschuwd omdat ten eerste, hij is Turks. En ten tweede, mijn neef en mijn broer en hij dus zaten in een bepaald soort circuit weet je, dat ze een bepaald soort handel dreven, weet je. En dat vond hij niets voor mij. Veel te gevaarlijk. Maar daarna, we gingen wel met elkaar om en we hadden wel met elkaar, maar er zaten echt zo veel meisjes achter hem aan, zijn telefoon ging constant ... ik werd er helemaal gek van, ik zei, bekijk het, hier heb ik helemaal geen trek in! En oh ja, toen was er ook nog dat voorval ... Even daarvoor was er een inval geweest in die discotheek waar we uitgingen en ja, hij kwam vast te zitten voor iets – voor een heel korte periode, echt heel kort – en toen hij vrijkwam kregen we weer contact met elkaar. En toen heb ik hem gezegd: “Luister, als je met mij wilt verder gaan, moet het afgelopen zijn met al die meisjes, ik heb daar geen trek in.” En toen ging het eigenlijk goed. Niemand belde meer, niemand kwam achter hem aan, we waren alleen nog maar bezig met elkaar.

In deze categorie vallen ook de inmiddels beëindigde gemengde relaties van een aantal oudere broers en neven die hier al een paar keer ter sprake kwamen. Deze mannen, die later alsnog met een vrouw van eigen herkomst trouwen, laten zien dat er voor voormalige

straatjongens (heel anders dan voor de straatmeiden) altijd nog een weg terug is naar het traditionele patroon van huwelijkssluiting. Hoewel deze jongens het iets bonter maken dan de ouders van de eerste generatie lief is, vallen hun jeugdzonden als straatboefje uit te leggen als een periode van ‘wilde haren kwijtraken’, waar een opgroeiende jongen nu eenmaal doorheen moet en waarin door de traditionele cultuur wordt voorzien. Ook de vrijblijvende seks en losse flodders horen daarbij.

Het is de bedoeling dat aan de ‘speeltijd’ van de jongens een eind komt, zowel in de ogen van de ouders als in die van de straatjongens zelf (de Jong 2007). Een overjarige straatjongen verdient geen respect. Zodra de vijftienvintig in zicht komt, horen ze rustig te worden, te gaan bidden en zich te settelen in een eigen gezin. Dit is waar ook de ouders van Toufik, Mehmet en Moes – die weliswaar geen straatjongens zijn, maar wel een relatie hebben met een meisje van andere herkomst – op zinspelen als ze aan hen vragen wanneer ze eens gaan trouwen: de speeltijd is voorbij. Voor de straatjongens brengt deze nieuwe levensfase een belangrijke hindernis mee: er komt een einde aan de tijd dat ze hun beperkte kansen op erkenning en status in de reguliere maatschappij konden compenseren met uitblinken in de straatcultuur. Een carrière op straat geeft je eerder een cv, dat kansen op een meer gangbare vorm van succes nog verder ondermijnt: een strafblad, een afgebroken opleiding, schulden en een slechte naam in de gemeenschap. Dan zijn er twee mogelijke vervolgtrajecten: verder de criminaliteit in of een respectabele, zij het sociaaleconomisch kansarme, huisvader worden. Voor deze laatste jongens is er altijd nog een huwelijksmarkt in het land van herkomst, waar de kandidaat-echtgenotes niet afweten van een slechte reputatie, de jongens nog enig aanzien hebben als ‘rijke’ buitenlander of de huwelijkskandidaat gewoon dankbaar is om de kans te emigreren (vgl. Sterckx et al. 2014). Op die manier blijft ieders preferentiële voorstelling van zaken in stand, inclusief die van de rustig geworden straatjongen die trouwt met een vrouw die zeker geen verleden heeft binnen het circuit van zijn voormalige vrienden.

6.4.5 Vrijgevochten vrouwen

Het vierde culturele repertoire is het referentiekader van hoogopgeleide, ‘oudere’ tweedegeneratiejongeren en voor een enkeling uit de ‘jongere’ tweede generatie. Het zijn mannen en vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst geboren in het begin van de jaren 1970, die opgroeiden in wijken die nog maar net begonnen te verkleuren. Op school troffen ze nog geen grote groep van herkomstsgenootjes, zeker niet in de hoogste niveaus van het voortgezet onderwijs dat zij genoten. Zij gingen op zoek naar een identiteit en leefstijl toen er nog geen afgetekende ‘Turkse’, ‘Marokkaanse’ of ‘islamitische’ niches waren in de culturele repertoires van de jongeren om hen heen. Zij mengden zich onder een etnisch divers stedelijk publiek van allemaal relatief hoogopgeleide jongeren en het uitgaanscircuit van studenten en namen hun waarden en denkbeelden over, die aanzienlijk botsen met de ‘traditionele familiecultuur’. Deze jonge mannen en vrouwen doen niet veel meer aan het geloof dat ze van huis uit meekregen, de vrouwen dragen geen hoofddoek en ze vinden roken, drinken en vrijblijvende relaties niet aanstootgevend. De meeste van hen woonden samen voor het huwelijk of zonder ooit te spreken van een boterbriefje. Deze mannen en vrouwen zijn wat ik in hoofdstuk 3 ‘vormverlaters’ noemde. Ze hebben nog wel ‘iets’ met hun Turkse of Marokkaanse afkomst, maar zeggen van zichzelf dat ze bepaald geen ‘typische’ Turk of Marokkaan zijn.

Eylem: Ik zie mezelf meer als een wereldmens, het komt nationalistisch over om te zeggen van: 'Ik ben een echte Turk', weet je wel, wat is nou een echte Turk? Ik ben in twee culturen opgegroeid, de Turkse en de Nederlandse cultuur, en ik heb uit beide de positieve puntjes gepikt en ik heb voor mezelf een soort synthese gemaakt wat mij goed uitkomt. In sommige opzichten ben ik echt Turks en in andere opzichten ben ik echt Nederlands. Bijvoorbeeld de Turkse cultuur is een hele solidaire cultuur een collectieve cultuur, je houdt rekening met elkaar, dat is heel mooi maar als je dat te ver doorvoert dan kan het je onafhankelijkheid aantasten. Wat dat betreft ben ik misschien Nederlands, dat ik het wel prettig vind om gewoon onafhankelijk te blijven in mijn meningsvorming en in mijn acties.

Ondanks het feit dat er ook mannen zijn met deze leefstijl (bijvoorbeeld Toufik en Moes), kies ik er hier voor de beschrijving van hun culturele repertoire toe te spitsen op de vrouwen, die ik de 'vrijgevochten vrouwen' noem. Voor vrouwen vormt deze leefstijl een veel radicalere koerswijziging ten opzichte van de traditionele cultuur. Voor mannen geldt immers ook hier weer dat ze te allen tijde kunnen 'terugbuigen' naar een pad dat dichterbij het traditionele repertoire ligt, onafhankelijk van de keuzes die ze in hun jeugd hebben gemaakt. Ook vrouwen groeien op termijn vaak weer dichterbij hun familie toe wanneer ze in de leeftijdsfase komen waarin ze kinderen krijgen, maar die mogelijke uitkomst ligt op het moment waarop ze bezig zijn zich los te worstelen uit de conservatieve omgeving van hun kindertijd, nog niet in het verschiet. Op het moment dat ze levensbepalende keuzes maken, voelen de meisjes dit scherper dan de jongens aan als een breuk met de wereld van de overige 'Turken' of 'Marokkanen' in Nederland. Vrijgevochten vrouwen in dit onderzoek zijn Naïma, Souad, Nursen, Eylem en Malika.

De stappen die de meisjes nemen waardoor ze losgezongen raken van andere Turken en Marokkanen hebben vooral te maken met hun seksuele gedrag. Zij zijn – althans aanvankelijk – wel degelijk bezorgd over hun reputatie als 'net meisje', maar laten zich toch niet weerhouden van keuzes waardoor die reputatie teniet gedaan wordt. Zij doen dit deels omdat hun vrijheidsdrang het wint en deels omdat ze hierdoor in een omgeving terecht komen waarin die kuise reputatie niet meer zo relevant is. Als prille tieners vertoeven de meisjes toch meer in het gezelschap van herkomstgenoten: ze proberen het eerst als 'goede Turkse' of 'goede Marokkaanse'. Maar omdat ze het moeilijk hebben met de beperkingen die dit gezelschap aan hen oplegt en hun intolerantie voor de dingen die zij willen proberen, gaan ze andere jongeren opzoeken.

Eylem: In de puberteit had ik wel meer een botsing tussen twee culturen, dat ik zelf die weg moest vinden en in die periode heb ik wel gehad dat ik heel erg ben toegetrokken naar Turkse jongeren. Ik was actief bij een Turks jongerencentrum als vrijwilligster en toen was het echt met Turkse jongeren. En toen dacht ik dat is niet wat ik wil: ik woon in Amsterdam, ik heb zo een brede kijk op de wereld, tenminste dat zou zo moeten zijn door de opvoeding die ik gehad heb, dus toen heb ik gewoon besloten toen ik op de universiteit kwam van ik wil gewoon multicultureel. Maar er is wel een fase geweest dat het gewoon allemaal heel Turks was. Dat kwam omdat ik bij dat jongerencentrum heel actief was en omdat ik op zoek was naar mijn identiteit qua cultuur. Wat het beste bij mij paste.

Juist hun neiging om te experimenteren met vriendjes, verkering en seks – zoals Eylem zegt: een beetje flirten, een beetje daten – wordt de meisjes kwalijk genomen, zowel door vriendinnen als door jongens van dezelfde herkomst. Dat drijft hen ertoe

avontuurtjes te beleven met jongens van andere herkomst. Ook hun serieuze relaties en huwelijken zijn meestal gemengd, omdat ze tegen die tijd verwijderd zijn geraakt van hun oude kring van herkomstgenoten met diens culturele repertoires rond huwelijk en hofmakerij. Dit is een geleidelijk, zelfversterkend proces: door nieuwsgierigheid en verlangen naar meer bewegingsvrijheid ontvluchten de meisjes het gezelschap van conservatievere leeftijdsgenoten die hen erom zouden veroordelen. Ze proeven van de verboden vruchten en daarom krijgen ze effectief steeds meer kritiek van familieleden, vriendinnen en potentiële huwelijkspartners van dezelfde herkomst. Dit is ook waarom de meisjes bijna onvermijdelijk op het pad komen van een gemengde relatie of gemengd huwelijk. De uitzondering vormen degenen die een zogenaamd 'kosmopolitisch' importhuwelijk sluiten (Sterckx en Bouw 2005), met een man van dezelfde herkomst uit een grote stad van Turkije of Marokko zoals Malika en de dochters van Yasemin en Hulya deden. Het verhaal van Souad is verhelderend wat deze spiraal betreft richting een vrijgevochten leefstijl en reputatie.

Souad en Dirk: van gelegenheidsrelatie tot huwelijk

We hebben Souad in dit boek al leren kennen als een geboren rebel. Tijdens haar tienerjaren in een kleine stad in Nederland waar relatief weinig Marokkanen wonen, ondervond ze dat ze vrijer kon omgaan met autochtone jongeren. De sociale controle in de Marokkaanse gemeenschap was verstikkend, daarom zocht ze bewust een andere omgeving om in op te gaan. Ze gaat stiekem op stap onder het mom van logeerpartijtjes bij haar nichten. Bij de nichtjes gaat ze wel even langs, maar daarna is de nacht nog lang. Toen al vond ze Marokkaanse meisjes van dezelfde leeftijd saai gezelschap: ze hebben het alleen maar over trouwen. "Heel hun leven, leven ze toe naar die bruiloft, en die dag, en die jurk ... Gedwongen huwelijken? Het is dat ze het zelf willen. Dat zie ik ook aan sommige van mijn nichtjes. Die hebben zo'n geromantiseerd beeld van die jurk en vraag ik: 'Maar heb je al een vriend dan?' Nou nee, het gaat alleen maar om Het Feest en als ze dan eenmaal getrouwd zijn, dan begint pas het echte leven." Met haar nichten heeft Souad het wel over jongens en over seks, maar allemaal binnen de strikte kaders van wat ze volgens de traditionele cultuur mogen weten als ongehuwd meisje. Ook tegenover elkaar betuigen ze hun onschuld. Souad is braaf voor de ogen van de Marokkanen, in de omgang met Nederlanders permitteert ze zichzelf meer vrijheid. "Braaf, of ja, ik was niet eens braaf, ik was niet geïnteresseerd in jongens. Tenminste niet in Marokkaanse jongens en dan ben je al gauw braaf." Om roddels en sociale controle te vermijden maakt Souad zich 'onzichtbaar' in een omgeving waar geen andere Marokkanen komen: die van de 'alternatieve' jeugd en de *metalheads*. "Het viel me ook op in de scene waar ik me toen in begaf, dat je daar geen Marokkanen tegenkwam. Ik bedoel, op een heavymetalconcert zie je weinig Marokkanen. En ja, mijn muziekkeuze en de plekken waar ik uitging, het waren vooral alternatieve mensen. Dus ik werd weinig gezien en dat vond ik wel relaxed." Het probleem was ook dat Marokkaanse jongens niet veilig waren voor experimenten met verliefdheid en verkering. Ze zijn mogelijk agenten van de dubbele moraal waar ze zelf alle profijt van hebben en nauwelijks hinder. Een meisje kan nooit weten of een jongen de informatie die schadelijk kan zijn voor haar reputatie wel voor zich zal houden, of zelfs tegen haar gebruiken. "Wat het ook wel was denk ik, is dat je met Nederlandse jongens vrijer kon zijn dan met Marokkaanse jongens ... Je wist nooit wat ze dachten. Nou, dat vertrouwde ik niet. Ik was een keer uit met mijn neef en een vriend van hem en ik was met die jongen op een gegeven moment alleen verder gelopen. Begon hij me te zoenen. Ik was al krampachtig, want je durft niet: Het is wel een vriend van mijn neef, ik ga wel met mijn neef uit maar dit mag hij toch niet weten. Dus ik durfde niet zo ver te gaan. En dan hoor ik achteraf dat hij tegen mijn neef heeft gezegd van: 'Ze kan niet zoenen.' Nou ja!

Dat soort dingen zegt hij gewoon. Maar als ik wel verder was gegaan of gewoon me vrijuit had laten gaan, dan had ik gehoord ... want over mijn vriendin had hij gezegd van dat die heel goed kon zoenen, dus die had zeker wel heel wat jongens gehad ... als je dan wel *all the way* ging, of half, dan was je een slet of zo. Je wist nooit wat ze dachten. Dus dat was voor mij zoiets van klink, nee, nee ... Je kan je gewoon nooit, omdat je weet hoe ze denken, je vrijuit gedragen." Ondanks haar voorzichtige verkenningen van de grenzen, blijft Souad technisch gezien nog 'lang' maagd. Zeker zolang ze nog in het stadje van haar jeugd woont, houdt zij zelf vast aan de normen waarmee ze is opgegroeid en die haar vertellen dat ze seks moet bewaren tot het huwelijk. Pas als ze op kamers zit in een grote stad en de wereld van haar nchtjes definitief heeft verlaten voor die van haar medestudenten staat ze zichzelf die 'ultieme' bevrijding van de regels toe. Souad wordt het zat zich te bewaren voor de ware. "Op een gegeven moment boeiden al die slechte relaties me niet meer; maar het wilde ook niet lukken." Toevallig is de man die haar ontmaagde wel degene met wie ze nu is getrouwd. Dat had te maken met de gang van zaken in haar vriendengroepje van de opleiding waar veel stelletjes in werden gevormd, uit elkaar vielen en opnieuw samengesteld uit de brokstukken van vorige relaties. In feite viel ze ten prooi aan de onzekerheid en verwarring op het vlak van liefde, seks en relaties waar meer jongeren tijdens hun verlengde adolescentie mee worstelen (vgl. Brinkgreve 2004) die juist te maken hebben met het verdwijnen van strikte kaders en voorschriften op gebied van hofmakerij. "Ja, ik had eerst met een andere vriend van de opleiding, ben ik drie jaar verliefd op geweest. En dat werd een drama. Hij kreeg later ook nog wat met mijn beste vriendin in die tijd, die ook een relatie had gehad met zijn beste vriend ... Ik moet ook zeggen dat ik toen heel fatalistisch werd van 'ik zal nooit een relatie krijgen, ik haat mannen, ik blijf alleen, ik hoef ook niemand ...' en dat ik me daar ook op ingesteld had. Mijn huidige partner, Dirk, die ken ik dus al die tijd en hij was ook al die tijd verliefd op me. Maar ik ben altijd eerlijk tegen hem geweest, van ik ben niet verliefd op je en ik zal nooit verliefd op je worden, het wordt toch nooit wat ... Dus we hadden een soort semi-relatie, we hadden wel seks, maar niet echt ... Ik had relaties opgegeven, van als ik me dan aan iemand geef dan lukt het niet meer of zo. Ik wilde vooral niet zo'n dom meisje zijn, zo'n pubermeisje van zestien die dan gaat zitten wachten tot een jongen belt ..." Souad is een schoolvoorbeeld voor de verwarring waar hoogopgeleide jongeren in deze tijd worstelen en die voortkomen uit de combinatie van veel keuzemogelijkheden om je leven in te richten en het geloof in de maakbaarheid van succes, van een vol leven. Dat levert verantwoordelijkheid op en keuzestress (Giddens 1992). Gelukkig komt er op een gegeven moment een einde aan de twijfel, als het leven het overneemt en de keuzes voor je worden gemaakt. "Dirk was gewoon een vriend. Ik voelde me veilig bij hem. Want het was ook totaal mijn type niet. En ja, op een gegeven moment zijn we samen volwassen geworden. We kregen pas 'echt' wat ... Ik ben zwanger van hem geworden, heb een abortus gehad en daardoor groeiden we naar elkaar toe. En ik denk dat dat wel iets ermee te maken heeft gehad."

Vrijgevochten vrouwen die zich hebben losgemaakt van de traditionele verwachtingen, voorschriften en gebruiken omtrent hun partnerkeuze krijgen te maken met de niet minder dwingende verwachtingen van de moderne samenleving ten aanzien van liefdesrelaties. Hoogopgeleide vrouwen worstelen met sociale druk om het goed te doen op gebied van partnerkeuze en ten slotte huwelijk. Ze hebben meer autonomie, meer vrijheid om vrijblijvende seksuele relaties aan te gaan (hoewel hun nog steeds minder is toegestaan dan mannen, op straffe van een 'sletterige' reputatie) en meer manieren om zich uiteindelijk te settelen, maar dat dit laatste op een gegeven moment wel moet gebeuren, staat vast. Bibliotheken vol *chicklit*, een uitgebreid gamma aan populaire films, tv-feuilletons, internetfora en tijdschriften zijn gewijd aan de

keuzestress van hoogopgeleide vrouwen inzake de liefde. Vriendinnen krijgen een vaste relatie en kinderen en vragen bij elke ontmoeting wat jouw vorderingen zijn op het gebied van settelen ..Hoewel het in het niet valt bij de bezorgdheid van haar ouders om het verstrijken van haar huwbare leeftijd, ondervond Souad ook van haar autochtone vriendinnen druk om zich te binden.

Souad: Het rare is van, hoe mijn ouders denken dat is heel duidelijk, maar in de westerse cultuur denken mensen ook zo. Ik bedoel, er is niet voor niets zo'n serie als *Sex and the City*. Toen ik nog single was, zat ik ook in zo'n groep gewoon met Nederlandse vrienden, die allemaal een relatie hadden en dan ging je ergens naartoe en dan liep ik met mijn fiets erachteraan en dan keken ze om zo van 'och'. Of dus dan denk ik, dan is het niet eens zo ... bij hun is het direct duidelijk hoe ze zich voelen maar ook in de westerse cultuur, zodra je als vrouw drieëndertig, vierendertig bent, dat je dan als alleenstaande vrouw ook zielig wordt gevonden of zo. Of dat ze je proberen te koppelen of dat je nog geen relatie hebt ... alsof je eigenwaarde van een man afhangt.

Ook aan de 'speeltijd' van de vrijgevochten mannen en vrouwen komt een einde. Voor zover ze een gemengde relatie hebben, kunnen ze deze nu omzetten in een gemengd huwelijk. Voor mannen begint dan pas het conflict met hun familie die tot dan toe de verwachting koesterde dat hij nog serieus zou worden. Vrijgevochten jonge vrouwen merken dat traditionelere herkomstgenoten maar vooral hun ouders uiteindelijk opgelucht zijn dat hun dochter – tegen alle verwachting in – toch nog een nette gehuwde vrouw wordt.

Souad: En op een gegeven moment, ja, toen heb ik de knoop maar doorgemaakt voor mezelf, omdat ik ook zag in mijn omgeving van, jeetje, waar maak je je druk om? Iedereen gaat maar verder met zijn leven, doet zijn dingen en nou ja ... in mijn omgeving kwamen er steeds meer Marokkaanse meisjes die met een niet-Marokkaanse man gingen. En nu is het heel erg ... dat wat moet gebeuren. De jaren gaan voorbij en opeens bam, ben ik vijfendertig, zesendertig ... Leuk! Ja, dat je dan merkt dat je niet meer kan spelen, of wat ik bedoel spelen: hier in Nederland wordt je adolescentie al verlengd, als je langer studeert en ... Zo dus, het er met mijn moeder over gehad en nu dus besloten, hij heeft het aan zijn ouders verteld dat we gaan trouwen.

Eylem: Nou, het is wel grappig, want afgelopen zaterdag op m'n benefietfeest kwamen er heel veel mensen die ik van vroeger ook ken, Turkse kennissen. En ook jongens waar ik een poosje wel goed mee omging, maar ik weet gewoon dat zij wat conservatiever zijn. Dat zijn jongens die beslist gewoon met een Turkse gaan trouwen, dat staat vast. En ze hadden gehoord dat ik verloofd ben en het nieuws verspreidt zich gewoon heel snel. "Nou Eylem, gefeliciteerd, je bent verloofd." "Ja, met een Italiaan." En toen zag ik in hun gezicht wel van: "Jeetje hoe komt ze daar nou op." Dat zag ik wel in hun gezicht, maar niemand durfde dat zo openlijk te zeggen.

Eylem ontmoette haar verloofde in Italië, maar leerde eerder een Turkse jongen kennen tijdens het uitgaan in toeristische trekpleister Bodrum. Ze kan zich heel goed voorstellen dat op zo'n manier 'kosmopolitische importhuwelijken' tot stand komen.

Eylem: Ja, ik denk gewoon, er zijn weinig Turkse jongens die niet traditioneel zijn in Nederland. Als jij als meisje traditioneel bent dan is het geen probleem, dan vind je wel gauw iemand die hetzelfde denkt als jij. Maar als je dat niet bent en je wilt gewoon iets meer, ja dan, of je moet gewoon heel goed zoeken of je gaat toevallig naar Turkije en je ontmoet iemand en je denkt: ja, dit is hem. Ik kan me gewoon heel goed voorstellen.

Leen: De jongens in Turkije zijn wat ruimdenkender?

Eylem: Ja, je ontmoet gewoon een hele leuke jongen die net als jij denkt. Ja, ik ga nu echt beledigen, maar die niet zo boerig is weetje.

In Nederland gaan de vrijgevochten meisjes jongens van dezelfde herkomst uit de weg omdat deze hen te conservatief zijn en ze het moeilijk hebben met de dubbele moraal die de jongens voor lief nemen. Als ze een man met de juiste openheid van geest treffen in Turkije en Marokko, waarden ze bijzonder de overeenkomende herkomst. Waar ze in de Nederlandse context voortdurend in tweestrijd zijn tussen gehechtheid aan hun Turkse of Marokkaanse achtergrond en hun vrijheidsdrang die hen met de traditionele herkomstcultuur in botsing brengt, valt het laatste aspect weg wanneer ze een partner treffen die zowel qua herkomst als qua denkbeelden op hen lijkt. Mooi meegenomen is dat de familie – die zich waarschijnlijk al zorgen had gemaakt over de huwelijkskansen van hun rebelse dochter – opgelucht is en vertrouwd met een partner van dezelfde herkomst.

6.5 Conclusie

Peergroups en met name vrienden en vriendinnen zijn voor een jongvolwassene misschien wel belangrijker referentiepunten dan ouders, broers en zussen. Zeker als het gaat over de liefde, relaties en seksualiteit: onderwerpen die men uit schaamte liever niet met ouders bespreekt en eerder met gelijken. In het begin van een relatie hebben de reacties van vrienden en vriendinnen daarom een cruciale invloed op de overlevingskansen ervan. Dat geldt voor alle prille relaties, maar (etnisch) gemengde stellen krijgen daarbij specifieke reacties waaruit kritiek naar voren komt op het grensoverschrijdende karakter van hun partnerkeuze.

De reacties van *peers* gaan opvallend vaak over seks: normen over seksualiteit voor het huwelijk vormen een distinctiemiddel tussen verschillende jongerengroepen, dat in de eerste plaats Turkse en Marokkaanse jongeren onderscheidt van de rest maar ook daarbinnen fijnere scheidslijnen aanbrengt. Gemengde relaties botsen steevast met deze seksuele normen. Van oudsher wordt grensoverschrijdend seksueel gedrag vrouwen meer aangerekend dan mannen, maar we zien zich op dit gebied iets opmerkelijks afspelen onder jongens en meisjes van Turkse en Marokkaanse origine. Een goede aanwijzing voor de (in het voordeel van de meisjes) kantelende machtsbalans tussen de seksen zien we in het feit dat meisjes steeds meer oog krijgen voor mannen van andere herkomst als potentiële partners en initiatieven nemen om buiten de eigen kring te trouwen.

De *peergroups* waarin jongeren bewegen en hun culturele repertoire zoals dat terugkomt in hun reacties op gemengde relaties en huwelijken, vormen een belangrijke aanvulling op de verklaring van het fenomeen dat de jongeren zo traditioneel lijken in hun partnervoorkeuren en hofmakerij en zich uit eigen beweging voegen naar de verwachtingen van hun ouders. Hoe groot de afstand is van de jongeren tot het milieu van hun ouders en de besloten leefwereld, wordt bepaald door de cultuur van de vrienden en vriendinnen met wie ze het meest optrekken.

Een ruime meerderheid van Turkse en Marokkaanse jongeren verkeert vooral met herkomstgenoten en volgt een traditionalistisch repertoire waarmee ze dicht blijft bij dat van hun ouders. Het traditionalistische repertoire geeft een referentiekader aan jongeren (en ouders) die door hun lage opleiding, discriminatie en door de grote concentratie van mensen met identieke achtergrondkenmerken in hun dagelijkse omgeving weinig kans en gelegenheid hebben om erkenning en status te verwerven in andere kringen. Zij vinden kant-en-klare richtlijnen in de tradities van hun herkomstland en proberen zo authentiek mogelijk Turks, respectievelijk Marokkaans te zijn. De traditionalistische familiemensen zijn vormvolgers. Deze jongeren kiezen een partner met harmonieuze familiebanden in gedachten en delen de voorkeur van hun ouders voor iemand met een zo gelijk mogelijke achtergrond. We vinden het vooral terug bij Turkse jongeren en laagopgeleide Marokkaanse meisjes. Dit culturele repertoire staat dicht bij, maar wijkt toch af van dat van de bewuste moslims.

Jongeren op zoek naar een zuivere beleving van de islam vinden nieuwe hofmakerij-protocols uit die lijken op de traditionele, maar daar op enkele cruciale punten mee verschillen: de legitimiteit ervan ligt in de islam, niet in de traditie en de regie ligt bij de jongeren zelf, niet bij hun familie. In hoofdstuk 3 noemde ik deze jongeren neoformalisten. Bij dit repertoire vinden zowel jongens als meisjes en zowel laagopgeleiden als hoogopgeleiden iets van hun gading, maar vooral hoogopgeleide meisjes uiten zich als moslima, omdat dit aan hen de gelegenheid geeft zich vrijer te bewegen zonder hun reputatie in het gedrang te brengen. Het islamitisch cultureel repertoire stelt religieuze endogamie boven etnische en bekeerlingen zijn bijzonder aantrekkelijke partners. Daarom zijn etnisch gemengde huwelijken voor bewuste moslims in principe niet ondenkbaar. Maar de strenge seksuele onthoudingsdiscipline die de bewuste moslims zichzelf opleggen, waardoor ze zich onttrekken aan relaties en lange kennismakingsperiodes voor het huwelijk, zorgt ervoor dat een op islamitische wijze uitgezochte partner meestal een abstract idee blijft. Hij of zij houdt moeilijk stand tegen fel verzet van de ouders, met wie de jongeren uiteindelijk een veel substantiëlere emotionele band hebben.

De vrijgevochten meisjes en jongens zijn bij uitstek vormverlaters, het verst afgedreven van de traditionele cultuur. Hier vinden we vrouwen en mannen die zich op zoek naar een partner laten leiden door het romantische ideaal en die geen waarde hechten, tenzij negatieve, aan maagd blijven tot het huwelijk. Zij zijn in de ogen van hun *peers* – zo niet in hun eigen ogen – het meest ‘vernederlandst’: hebben vrijblijvende relaties, hun geloof is hen niet af te zien en ze hebben etnisch diverse contacten. Dit is het traject van de hoogopgeleide mannen en vrouwen en met name de oudere tweede generatie binnen die categorieën.

Het volgen van de traditionele hofmakerijprotocols werkt nauwe endogamie in de hand. De vormvoorschriften verlaten, werkt de keuze voor een partner van een andere herkomst in de hand. Neoformalistische jonge moslims stellen religieuze endogamie boven alle andere vormen van endogamie en staan daarbij open voor huwelijken tussen etnische groepen onder voorwaarde dat het gaat om een huwelijk tussen moslims; er zijn nu eenmaal meer moslims onder Turken en Marokkanen dan onder de andere etnische groepen in Nederland. Twee van de vier bovenstaande culturele repertoires zijn dus zonder meer compatibel: het traditionalistische en het islamitische. Ook de straatjongens doen iets dat in feite te passen valt binnen de denkkaders van de besloten leefwereld.

Volgers van de straatcultuur vinden we vooral onder de stoere Marokkaanse en in mindere mate ook Turkse jongens die (nog) niet het serieuze gedrag vertonen dat past bij

een gezinshoofd in de traditionele familiecultuur. Mannelijkheid en eer vormen de spil van hun onderlinge omgangsvormen. Zij zijn de kampioenen van de dubbele moraal: zelf verwerven ze aanzien met hun seksuele veroveringen, maar ze veroordelen de meisjes die zich seksueel vrij gedragen. Stoere straatjongens nemen de vrijheid die hun in de traditionele cultuur wordt toegestaan – jonge mannen moeten hun wilde haren kwijtraken voor ze zich settelen – en gaan nog een stapje verder. De grote meerderheid komt bij zinnen als zij ouder wordt, gaat trouwen en buigt daarbij terug naar de traditionele familiecultuur. Maar omdat deze jongens ook en juist vrijblijvende relaties aangaan met meisjes van andere herkomst en ook kinderen hebben bij deze vrouwen, bestaat er een zekere kans dat hun emotionele band met hun gemengde gezin hen op die weg houdt.

De islamitische leefstijl biedt onvermoede mogelijkheden: ook meisjes kunnen via die weg ‘terugbuigen’ naar een patroon dat nauwer aansluit bij de Turkse en Marokkaanse tradities van huwelijkssluiting. Dat is in potentie een weg naar acceptatie van hun controversiële keuze door conservatieve familieleden en herkomstgenoten, die in het geval van Hakima en Nursen echter nog niet zo uitpakt. Ouders juichen hun terugkeer tot het geloof weliswaar toe, maar zijn argwanend op grond van de eerdere exploten van de jonge vrouwen. Het is voor de toekomst op het gebied van de emancipatie van Turkse en Marokkaanse vrouwen een spannende vraag of hun terugkeer tot het geloof hen kan ‘rehabiliteren’.